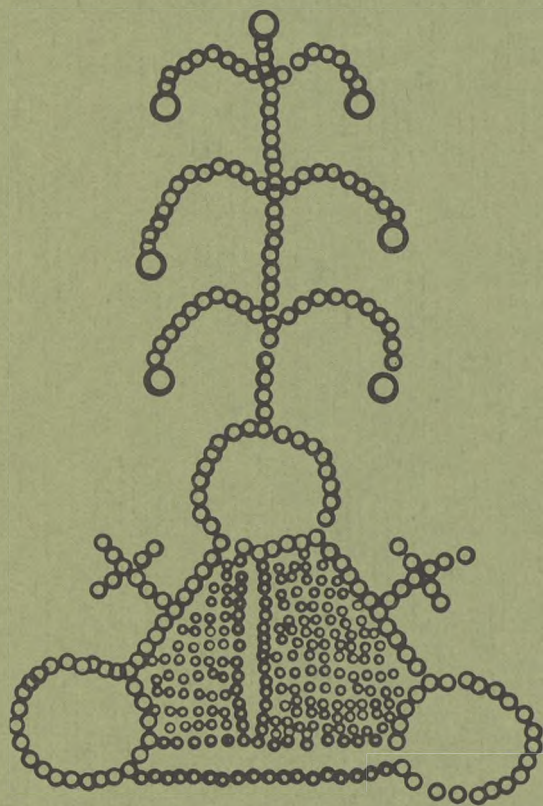

VORE KIRKEGÅRDE

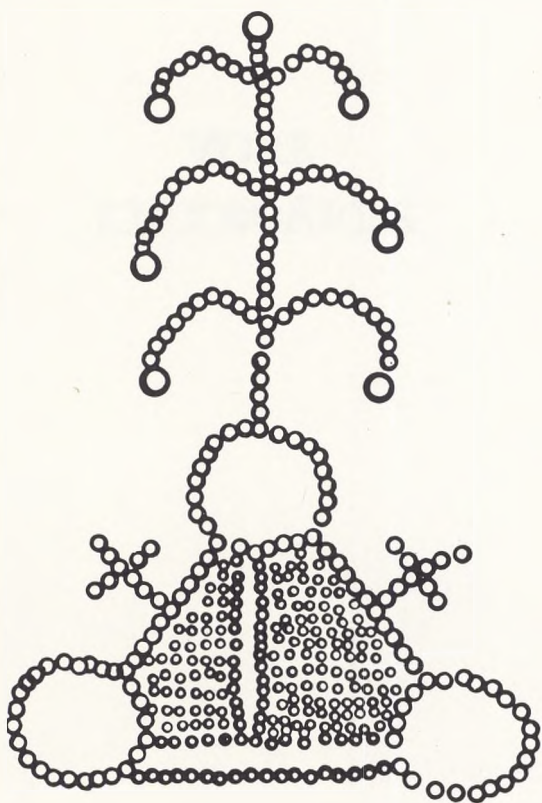
ÅRSSKRIFT 1978

FORENINGEN FOR KIRKEGÅRDSKULTUR

95

VORE KIRKEGÅRDE

ÅRSSKRIFT 1978

FORENINGEN FOR KIRKEGÅRDSKULTUR

**VORE
KIRKEGÅRDE**

Redaktionsudvalg:

Povl Götke-Hansen, Kaare Rud Nielsen, Henning Hansen, Axel Andersen.

Ekspedition: Kirkevænget 8, 2500 Valby. Giro nr. 801 19 15.

Sats og tryk: Andreas Hansens Bogtryk/Offset, Horsens.

Marmormonument af H. E. Freund for Frederich Ernst Johann von Ohlbrogge, kommandant på Kronborg, på Helsingør kirkegård (Foto: Axel Andersen 1978).

Indholdsfortegnelse

Götke-Hansen, Povl, sognepræst:	
<i>Foreningen for kirkegårdskultur</i>	7
Gade, Ole Ø., sognepræst:	
<i>Lidt om Ærø</i>	8
Christensen, E., direktør, cand. merc.:	
<i>Dansk Ligbrændingsforenings udvikling og mål</i>	13
Rysholt, Niels, kirkegårdsleder:	
<i>En skovkirkegård - vokser op på heden</i>	19
Hvass, Niels, direktør, cand. hort.:	
<i>Træpleje</i>	25
Dener, G., konsulent:	
<i>Vanding på kirkegårdsområder</i>	30
Falmer-Nielsen, Arne, kirkegårdsinspektør:	
<i>Landslaget for kirkegårdskultur</i>	37
Andersen, Axel, overgartner, hortonom:	
<i>Foreningen for kirkegårdskultur, årsmøde 1978</i>	41
Andersen, Axel, overgartner, hortonom:	
<i>Snapshot fra Helsingør kirkegård</i>	42
<i>Ligbrænding ved Nordens krematorier</i>	47
<i>Klip fra aviser</i>	50
<i>Resolutioner</i>	51

Foreningen for kirkegårdskultur.

Af sognepræst Povl Götke-Hansen, Otterup.

Da jeg i 1967 blev valgt ind i bestyrlesen for »Foreningen for Kirkegårdskultur«, kendte jeg naturligvis en smule til foreningen i forvejen, men alligevel må jeg sige, at jeg efter nu i godt en halv snes år at have virket med foreningen, er forbavset over, hvor meget forskelligt og spændende, der kan samles i begrebet kirkegårdskultur. For mig personligt har deltagelsen i denne forenings liv og virke været særdeles berigende, både i henseende til almindelig viden og interesse for disse spørgsmål, men også i henseende til mit arbejde som præst og menighedsrådsmedlem.

Foreningens kvartalsskrift, nu årsskrift, »Vore Kirkegårde« er en sand guldgrube med hensyn til kirkegårdsspørgsmål, det være sig historisk, kulturelt eller praktisk. Dette sidste hører i høj grad også med, hvad er tendensen i dag angående kirkegården, hvordan, løser vi dagens problemer arbejdsmæssigt, lønmæssigt osv.

Meget af interesse har vi hørt og set på vore årsmøder rundt om i vort lands stifter, og mange spørgsmål har man haft lejlighed til at drøfte med kyndige folk eller blot med mennesker, der stod med de samme problemer, som man selv gjorde. »Vi er nødt til at anlægge en kørevej på kirkegården, som kan bære en lastbil, der kommer med materialer, grus, sten og gran, hvordan løser vi dette smukkeste og bedste?« Der er meget, man er usikker overfor og hvor erfaring og et godt råd er værdifuldt. Her kommer også foreningens mangeårige, men nu løste »mærkesag«, kirkegårds-konsulenter, ind i billedet.

I snart 60 år har »Foreningen for Kirkegårdskultur« virket, en måske stilfærdig men af den grund ikke mindre væsentlig virksomhed, og intet tyder på, at foreningen bliver overflødig eller kommer til at mangle stof at arbejde med i fremtiden.

Blot ville man ønske, at mange flere, enkeltpersoner som menighedsråd ville tegne sig for medlemskab.

De ville få glæde og udbytte af det!

Lidt om Ærø

Sognepræst Ole Ø. Gade, Søby, Ærø.

»Ærø, øhavets perle« - »Ærøskøbing, eventyrbyen i Danmark« - »Skipperbyen Marstal« - »Søby, den driftige fiskerby«.

Og så videre!

Det er stort set, hvad turister får at vide om Ærø, før de kommer hertil. Det kan overalt, hvor mulighed byder sig, siges med mange flere ord. Turistfolkene har allerede længe ligget langt fremme i ræset om spaltepads. Det er det, de er sat til, her som alle steder. Et par gange har man været heldig at få en del publicity foræret, og siden har man forstået at udnytte den til sidste dråbe.

Men hvad gemmer der sig så bag disse slogans? De skulle vel sige noget om øen, men ordene er som altid i den slags tilfælde stivnet til masker eller grimasser og siger vel ikke stort mere om øen og om os, der bor her, end et cigaretskod på gaden siger om den, der røg det og smed det fra sig. Men hvad er det så for et ansigt, der bærer masken? Hvad er det for en ø, vi lever på her i øhavet?

For det første er det ikke én ø, men to. Tingene er trods alt så overskuelige, at man endnu har råd til hver især at have sit eget ansigt. Men rent bort set fra, hvad vi, der bor her, mener, så har det også hold i geografien og historien.

Da isen i sin tid trak sig tilbage, var landet så lettet, at det hævede sig betydeligt højere over havet end nu. For 10.000 år siden lå kysten der, hvor havet nu er ca 8 m dybt. Men senere sank landet igen og i nogle tusinde år har øen været to, Ærø mod vest og Marstal mod øst. I mange århundreder var de kun forbundet med et drej og skilt af et lavvandet nor. Et drej er en revle eller en tange, som er skyllet sammen af havet, men som ellers hverken er rigtigt hav eller rigtigt land. Nu er Drejet udbygget til en vejdæmning med den landevej, som er øens hovedfærdselsåre. Men indtil for godt 100 år siden sejlede man over Noret fra Kragnæs på Marstalsiden til Grønnæs på Risesiden. Farvandet var lavvandet, men turen kunne være streng nok endda. Da kongen for et par hundrede år siden forordnede en indsamling i alle landets kirker til støtte for et kirkebyggeri i Marstal, blev det blandt andet begrundet med at transporten bød alt for stor en fare for de nyfødte, som skulle til Rise kirke for at døbes. Mange børn blev syge og døde af det.

I stenalderen har området ud for Noret været meget tæt bebygget. I Kragnæs-

Kort over Ærø fra 1598.

området ved man fra udgravninger og kort, at der har været mindst 20 storstensgrave, og i området ved Lille Rise har antallet i hvert fald ikke været mindre. Desværre er der kun nogle få tilbage nu. Ved Kraghnæs er mange af stenene brugt i det dige, som blev bygget dér, da Noret blev inddæmmet. En del er sikkert også inden den tid bragt til Marstal, da man byggede den imponerende ca. 1 km lange læmole foran byens havn. Man kan i høj grad beklage, at gravhøjene er væk, men kan på den anden side ikke lade være med at beundre det vældige arbejde, der er lagt i molen til sikring af det erhverv, der var byens livsnerve.

Ærø er altså ikke én, men to øer. I middelalderen var Marstal kongeligt stutteri. Deraf navnet (Marstal = Mærstal = hestestald). Dengang har den sikkert været relativ tyndt befolket. Siden er det blevet anderledes. Nu bor knap halvdelen af øens ca. 9000 indbyggere der. Endnu så sent som ved kommunalreformen har man været nødt til at bøje sig for den kendsgerning, at der bor to forskellige folk på disse øer. Det er svært at fatte for udenforstående. Enten kan de slet ikke se det, eller også ser de en hel masse i det, som vi andre ikke kan se. Vi ligger altså ikke på hver sin side af kommunegrænsen og lurer på hinanden med fingeren krummet om aftrækkeren! Naturligvis er vi ikke enige om alting her på øen. Hvordan skulle man dog kunne blive det? Vi er jo heller ikke allesammen ens. Men derfor behøver man jo ikke at rive øjnene ud af hovedet på hinanden. Vi er som naboer, der sætter pris på, at skellet er i orden og bliver respekteret, så man kan passe hver sit uden at forstyrre hinanden, men som i øvrigt kan have det ganske hyggeligt med hinanden, og som også ved tid og lejlighed kan finde sammen i samarbejde til fælles bedste. Men man

skal jo som bekendt heller ikke sidde lårene af sine venner og lige så lidt af sine naboer. For fredens og samarbejdets skyld kan det være gavnligt at have hver sit hus at bo i!

Men rent bortset fra det er der også tydelig forskel fra sogn til sogn på Ærø (altså den del af øen, der ligger vest for Drejet!) Marstal har sin egen dialekt. Resten af øen har adskillige (mindst 5!) for den, der har øre for det. Dialekten i de to vestligste sogne er stærkt præget af det alsiske. Før i tiden bandt vandet jo mere end det skilte, og helt indtil 1914 var der regelmæssig befordring af varer og rejsende fra Søbyområdet til Als. Man havde således i mange år regelmæssige leverancer af fløde til mejeriet i Sønderborg. Ligeledes blev mange heste sendt videre over Søby og Als længere syd på. De blev indskibet ved Søby, og når man kom til Mommark, blev de smidt over bord og måtte selv klare sig i land. Det var før færgehavnens tid.

Det var også almindeligt, at mange unge fra Ærø tjente på Als og omvendt. Det medførte naturligvis at mange slægtskabsbånd blev knyttet mellem de to øer. I det sidste par generationer har dette billede dog ændret sig. Det er blevet lettere og naturligere for de fleste at bevæge sig over land og mere uvant at sejle, selv for ærøboerne. Jernbane og biler har lavet om på meget.

Tit tror folk, at øboer er hjemmefødninge. Det er ikke uden videre tilfældet. For andre ligger øen måske afsides. For os, der bor her, ligger den midt i verden, og det har den altid gjort, og forbindelserne udadtil har altid været livlige. Traditionen for søfart har i denne forbindelse betydet meget. Den gamle bondesejlads har således holdt sig langt op i sidste århundrede. Adskillige gårde havde endnu omkring midten af 1800-tallet eget skib, som manden sejlede med om sommeren, mens konen stod for det derhjemme. Og det var ikke altid bare pæreskuder, det drejede sig om. Der hørte således efter sigende en tremaster til en af gårdene her i Søby. Søbyfiskerne fører på deres måde traditionen videre. Når vinterens torskefiskeri i de hjemlige farvande er forbi, drager de bort til mangfoldige andre fangstpladser lige fra Bornholm til Skagen og vestkysthavnene. Der er intet at sige til, at de har svært ved at forstå den stavnsbinding af fiskerierhvervet, som tegner sig som en af de truende muligheder for fremtidens fiskeri.

Den udvandringsbølge, som gik over hele landet i slutningen af sidste århundrede, fik også kolossal betydning for Ærø. I kraft af den fik mange nær familie i Staterne, som de holdt forbindelse med i årevis. Men dertil kom, at det vist var almindeligere her end så mange andre steder, at udvandrere vendte tilbage efter nogle års forløb og slog sig ned på øen, når de havde tjent nok til at få deres eget. En sømand blev jo ikke ved med at sejle al sin tid. Hvorfor skulle det så være anderledes med en bondekarl? Adskillige stednavne (Nebraskasminde, Oregonsminde, Montanasminde, Klondyke osv.) vidner om folk, der drog ud som unge, men kom tilbage igen, når mulighed bød sig. Sådan noget vidner om både horisont og rodfæstethed. Landbruget er stadigvæk øens hovederhverv, men absolut ikke det eneste. Den gamle tilknytning til søen har skabt muligheder her, som man ikke i tilsvarende

grad har haft magen til andre steder. Afvandringen fra landbruget har været lige så stor som alle andre steder, men søfart, handel og fiskeri har givet muligheder for at skabe nye arbejdspladser, som har kunnet fastholde en del af den arbejdskraft på øen, som var blevet overflødig i landbruget.

Fra gammel tid har man haft værfter i Ærøskøbing og især i Marstal. De er ikke mere helt det samme, som de var engang, men kan dog stadig holde mange hænder i arbejde. Dertil kommer en motorfabrik i Søby, som oprindelig kom godt i gang i forbindelse med fiskeriets opblomstring i 30-erne og derefter. Nu fremstiller man ikke mere motorer. Til gengæld reparerer og bygger man skibe, og virksomheden har i flere år været øens største arbejdsplads med over 100 beskæftigede.

Skibsfarten betyder som sagt meget for øen. Det skal i den forbindelse nævnes, at næst efter København er Marstal den by i landet, som er hjemsted for de fleste rederier, ca. 15, med en flåde på omkring 40 skibe. De er naturligvis ikke lige store allesammen, men mange af dem sejler dog overalt på de 7 verdenshave, og som en hyldelse til byens mange gode søfolk har A. P. Møller-rederierne forøvrigt ladet en af sine store supertankere indregistrere i byen, så at den kan bære navnet med sig på sine rejser. Men selv om hverken Ærøskøbing eller Søby så nær kommer op på siden af Marstal i den henseende, så er de dog også rigtig godt med, og det kan ikke undgå at sætte sit umiskendelige præg på øen i det hele taget, så at det har givet dens erhvervsliv en betydelig smidighed og tilpasningsevne, som igen er en af de vigtigste betingelser for at dette (disse!) ø-samfund bevares levedygtige.

Øen har 7 kirker, 3 gamle (Bregninge, Tranderup og Rise), 3 fra 17-hundrede-tallet (Ærøskøbing, som blev bygget i stedet for en gammel, der var ved at falde sammen, Marstal og Søby) og endelig 1 ny (Omme, som er fra sidste århundredeskifte). I en kort periode omkring midten af sidste århundrede udgjorde øen et bispedømme sammen med Als, men ellers har den i kirkelig henseende altid hørt sammen med Fyns stift, selv om de sønderjyske hertuger gjorde, hvad de kunne for at få det lavet om, så at de kunne få magten kirkeligt, som de havde den verdsligt. Bl.a. havde Kingo en del kontroverser med dem om, hvem der skulle have retten til at besætte øens præsteembeder.

I sidste halvdel af sidste århundrede blev først den midterste del af øen og siden den østlige præget meget stærkt af Indre Mission. Denne retning slog derimod aldrig rigtigt igennem i de to vestlige sogne. Jeg har en ide om, at det kan skyldes, at disse sogne allerede omkring år 1800 var meget stærkt præget af en pietistisk vækkelse muligvis med en vis forbindelse til hernhuterne, og den havde endnu slet ikke mistet sin kraft, da Missionen kom og ville gøre det bedre. Dette i forbindelse med, at disse sogne også har haft nogle grundtvigsk prægede præster, har bevirket, at de har haft et noget andet præg kirkeligt set end resten af øen, uden at man derfor kan kalde dem udprægede grundtvigske. Men i de senere år er det gået her som andre steder: sådanne skel udviskes mere og mere.

Hvad specielt kirkegårdene angår fortjener Bregninge, Tranderup og Rise at nævnes som eksempler på de runde kirkegårde, som, så vidt jeg ved, har været genstand for udførlig omtale i »Vore Kirkegårde« for en del år siden. I Tranderup er der sket en udvidelse, som i nogen grad har ændret billedet. De to andre er derimod stort set, som de altid har været.

Blandt kirkegårdene har jeg kun et mere indgående kendskab til Søby. Den er bl.a. karakteristisk ved, at man ikke kender til familiegravsteder, som generation efter generation benyttes af samme gård eller slægt, sådan som jeg har set det på min fars hjemegn i Vestjylland.

Man kender nok til at beholde sine forældres grave ud over den første fredningsperiode, og man holder dem pænt, indtil man evt. selv får brug for dem, men også i så fald får slægt lov at følge slægters gang, uden at man gør større blæst ud af det i kirkegårdens anlæg. Som man har sin tid, mens man lever, har man det også, når man er død, og siden huskes man kun af Gud. Derfor er gravene også jævne, enkle og sirligt holdte (nette, som man ville sige det her!), men uden de store sten og mindesmærker, som ses så mange andre steder. Kirkegården er ikke en samling af monumenter, men i al enkelthed de dødes have, hvor også levende kan føle sig hjemme.

Dansk Ligbrændingsforenings udvikling og mål.

Direktør, cand. merc. E. Christensen, Dansk Ligbrændingsforening.

Foredrag holdt i Helsingør 1978 ved Foreningen for Kirkegårdskulturs årsmøde.

Ligbrænding var almindelig i oldtiden. Senere blev den sjældnere og sjældnere, og ligbrænding mister enhver praktisk betydning efter at Karl den Store under sin krig med Sakserne i 785 forbød anvendelse af ligbrænding i sine lande.

Tanken om ligbrænding døde ikke helt ud, men der var i mere end 1000 år kun spredte tilfælde af ligbrænding eller bålfærd.

I 1800-tallet rejste flere læger spørgsmålet om ligbrænding, og baggrunden for disse var naturligvis hygiejniske årsager.

Ligbrændingens nyere tid må dateres fra 1869. I det år døde en indisk fyrste i Firenze, og han blev brændt der på bål, hvad der vakte umådelig interesse.

Samme år fremkom der en udtalelse fra den internationale lægekongres i Firenze efter forslag af professorerne Colette og Castiglione. Det hed her, »at man ved alle mulige midler, i de hygiejniske loves interesse, bør søge legalt at sætte ligbrændingen i stedet for den nu brugelige begravelse«. Lægekongressen i Rom i 1871 indtog samme standpunkt.

Man gik herefter i gang med de tekniske forsøg med brænding på en mere tiltalende måde end ved bål.

Den første konstruktør af en til formålet egnet ovn var professor Polli fra Milano men først med Frederik Siemens konstruktion af den såkaldte regeneratorovn, kom man over de største tekniske vanskeligheder. Dette bevirkede, at ligbrændingssagen blev rejst rundt om i landene i Europa med stor kraft.

Det første moderne krematorium blev bygget i Milano i 1874, og her dannedes også den første ligbrændingsforening.

Ligbrændingssagen vakte tidlig interesse i Danmark, og i 1875 holdt lægen, professor E. Hornemann et foredrag i det medicinske Selskab om begravelse eller ligbrænding, og på basis af de daværende kirkegårdsforhold kom han til det resultat, at de hygiejniske hensyn afgjort talte til fordel for ligbrænding. Hornemann anså det imidlertid ikke for muligt, at der kunne komme en stærkere udvikling i gang for at indføre ligbrænding.

Andre, herunder professor dr. med F. E. Levison, gik videre med sagen, og den blev taget op til grundig belysning gennem et foredrag ved et møde i selskabet for sundhedspleje i 1881. Man kunne på dette tidspunkt med større forståelse end

tidligere diskutere sanitære forhold, idet bakteriologien var ved at komme frem. Foruden de hygiejniske forhold blev også de økonomiske draget frem til diskussion, idet man allerede dengang stod overfor problemet at skaffe forøget plads til kirkegårde.

Herefter stiftede man den 24. marts 1881 Foreningen for Ligbrænding. Foreningens formål var at virke for fremme af ligbrændingssagen af såvel hygiejniske som økonomiske grunde. I løbet af et år fik foreningen 1695 medlemmer.

Tre måneder efter foreningens stiftelse rettede man henvendelse til justitsministeriet om tilladelse til at foranstalte ligbrænding i Danmark. Justitsministeriet videresendte sagen til ministeriet for kirke- og undervisningsvæsenet, som afviste sagen. Afvisningen blev begrundet med dels at de hygiejniske grunde burde gøres gældende med en ganske anden overbevisende magt end det var tilfældet, dels kunne kirken først medvirke, når en almindelig strømning i tiden måtte have medført ligbrænding i større europæiske folkeslag. Danmark følte således også for 100 år siden en stærk afhængighed af hvilken stilling landene i Europa ville tage til ændrede livsmønstre. Det tog imidlertid et år at besvare ligbrændingsforeningens henvendelse. Heller ikke på dette tidspunkt er der sket store forandringer i vort samfund.

Foreningen tog igen sagen op og rettede i november 1882 henvendelse til Folketinget. I henvendelsen henviste man bl.a. til, at ligbrænding var gennemført i flere europæiske lande f.eks. Tyskland, Schweiz og England. Heller ikke denne henvendelse gav et for foreningen positivt resultat.

Trods disse negative resultater opstod tanken om at opføre et krematorium, idet mente man - der ikke i gældende love fandtes bestemmelser, som forbød ligbrænding.

Man begyndte da at samle penge ind til et krematorium, og den omstændighed gav anledning til mange protester især fra kirkelig side. Ud over de argumenter, som havde sin rod i den kristne lære, opstod også protester på grund af den stank et krematorium ville forårsage. Protester som vi iøvrigt stadig er ude for.

Efterhånden havde man fået samlet tilstrækkelige midler sammen, og opførelsen af et krematorium blev påbegyndt på en grund om hjørnet af Nylandsvej og Ndr. Fasanvej på Frederiksberg.

I mellemtiden hjalp foreningen med transport til udenlandske krematorier for de, der havde udtalt ønske om at blive brændt. Disse transporter var ret kostbare, nemlig omkring 700,-, hvilket dengang var et anseeligt beløb.

I begyndelsen af september 1886 var krematoriet færdigt. De samlede omkostninger androg ialt kr. 42.000,-.

Nu skulle man så igang og helst hurtigt, idet en af bidragsyderne med 5.000,- havde stillet den betingelse for at yde bidraget, at krematoriet skulle være i drift senest den 16. september 1886.

Da det ikke var muligt at få et dansk lig, og da det forlød, at politiet agtede at forhindre benyttelsen af krematoriet, var man i en yderst vanskelig situation.

Foreningen erhvervede imidlertid gennem universitetet i Lund liget af en tugthus-fange på den betingelse, at universitetet modtog asken til sine samlinger.

Under hensyn til myndighedernes forbud om at benytte krematoriet måtte transporten af liget foregå så upåagtet som muligt, og det var nær gået galt, idet kusken ikke kunne finde vej. Det lykkedes at få liget bragt ud, uden at politiet fik meddelelse herom, og brændingen forløb i enhver henseende tilfredsstillende den 13. september og de 5.000 var hjemme.

Forbudet mod ligbrænding blev imidlertid opretholdt, og to domme i 1888 ved hof- og stadsretten og i 1891 ved højesteret stadfæstede forbudet.

Man måtte herefter igen søge at få en lovbestemmelse om ligbrænding, og det skete den 1. april 1892 hvor loven vedtages, eller 11 år efter at man var påbegyndt arbejdet for denne sag.

Ifølge den første ligbrændingslov stillede man krav om, at der skulle foreligge en i testamentsform affattet tilkendegivelse fra afdøde. Der var endvidere en bestemmelse om omkostningerne ved ligbrænding, idet disse ikke måtte være af en størrelsesorden, at det ville skade dem som havde krav på afdødes bo. Senere er loven om ligbrænding som bekendt blevet lempet, men først med loven af 26. juni 1975 blev ligbrænding sidestillet med kistebegravelse.

Trængslerne var imidlertid endnu ikke forbi. Fra kirkens side søgte man desværre at modarbejde ligbrændingen, idet præsterne først ikke måtte medvirke ved ligbrændinger, og senere måtte de ikke fungere i krematorier, columbarier eller ved urnes nedsættelse på kirkegårde.

Kirkeministeriet gjorde alt for at stemple ligbrænding som noget, man ikke kunne have med at gøre, bl.a. bestemte man, at der ikke måtte anlægges urnegravsteder, idet man blev tvunget til at købe et almindeligt gravsted selv til urnebegravelse. Modstanden kom bl.a. og meget ejendommeligt fra kulturminister Goos, der i 1891 var indtrådt i ministeriet Estrup. Det ejendommelige var, at Goos var ligbrændingsforeningens første formand og forfatter til de første henvendelser til myndighederne, og han havde med iver deltaget i debatten i Folketinget til gunst for sagen, da den første gang kom til behandling i tinget i 1883.

Selv om denne modstand, som det senere har vist sig, ikke kunne holde, tog det mange år inden ligbrænding blev almindeligt i dette land.

Året efter den første ligbrændingslov dvs. i 1893 fandt der kun fire ligbrændinger sted. Fem år senere, nemlig i 1898, var tallet oppe på 18.

Først ved århundredeskiftet kom der mere interesse omkring ligbrænding, hvilket ligbrændingerne af digteren Sophus Schandorph og minister Hørup bl.a. var medvirkende til. Den øgede interesse førte til, at der i 1901 blev dannet yderligere en ligbrændingsforening, nemlig Folkelig Ligbrændingsforening, der havde sin rod i arbejderbevægelsen. I 1914 blev de to foreninger sluttet sammen til Dansk Ligbrændingsforening.

Efter sammenslutningen reorganiserede senere borgmester P. Hedebo foreningen med forslag til nye love ligesom han ved nye beregninger for forsikrede medlemmer

forbedrede foreningens økonomi og dermed mulighederne for, at den kunne opfylde sine forpligtelser.

Selv om tallet af ligbrændinger steg år for år, var tallene helt op til tredive kun omkring 3.300 om året.

Siden er det gået stærkere, og i 1976 blev halvdelen af døde i Danmark kremeret. Sidste år steg krematoriprocenten til 51,3, og det påregnes, at den også i de kommende år vil stige med 1-1,5% pr år.

Danmark har iøvrigt den højeste kremationsprocent i Skandinavien og uden for Skandinavien ligger kun England over os.

Resultatet af denne udvikling skyldes i høj grad Dansk Ligbrændingsforenings virksomhed. Foreningen har gennem årene ladet opføre og drevet flere krematorier f.eks. Bispebjerg, Kolding, Slagelse, Aalborg og som nævnt det første krematorium på Nylandsvej eller deltaget i finansieringen af krematorier f.eks. i Køge, Hillerød, Randers, Svendborg, København, Glostrup, Aabenraa, Nykøbing m.v.

Samtidig hermed har foreningen flere steder agiteret for opførelsen af krematorier og overalt i landet for medlemsskab af foreningen.

Foreningens sidste krematorium var Slagelse krematorium, der blev opført i 1926 og drevet af Dansk Ligbrændingsforening indtil efteråret 1977. Hermed er Dansk Ligbrændingsforening ophørt med at drive krematorier, der nu overalt i landet drives som offentlig virksomhed.

Dansk Ligbrændingsforening har i en årrække ydet betydelige tilskud til kunstnerisk udsmykning af urneanlæg, hovedsagelig i form af skulpturer på askefællesgrave.

Da antallet af ligbrændinger nu overstiger antallet af kistebegravelser og der fortsat må regnes med en stigning i kremationsprocenten, kunne man måske fristes til at spørge om foreningen ikke har opnået det mål, som man satte sig for snart 100 år siden.

Det skal ikke være nogen hemmelighed, at dette spørgsmål har været drøftet i foreningens ledelse, men man er foreløbig kommet til den konklusion, at der fortsat er behov for den virksomhed Dansk Ligbrændingsforening udfører, bl.a. fordi foreningen stadig har et meget stort medlemstal, nemlig 155.000.

Spørgsmålet om foreningens fremtid blev taget op i sommeren 1972 på foreningens delegeretmøde, der er den øverste myndighed. Her blev det vedtaget at standse for tilgangen til foreningens forsikringsklasse. Grunden til denne beslutning var, at man mente, at det var for omkostningskrævende at opkræve præmier til de relativt små forsikringer, ligesom forsikringssummerne i høj grad blev udhulet af den inflation, som havde præget samfundet i de foregående og formentlig også i de efterfølgende år.

Den anden ordning kontingentklassen skulle fortsætte, dog med ændring til engangsindskud, således at man undgik opkrævningsudgifterne.

Endelig blev det besluttet at søge bisættelsesvirksomheden, eller bedemandsvirksomheden som det på det ejendommelige danske sprog kaldes, udviklet.

Foreningen har - især i det københavnske område - i en årrække drevet denne virksomhed. Oprindeligt var den kun beregnet for medlemmer, men senere har man også betjent ikke medlemmer og til nogles undren tager vi os også af kistebegravelser.

Når vi som ligbrændingsforening tillige tager os af kistebegravelser, skyldes det, at vi har et apparat, som det er naturligt, at vi af økonomiske grunde udnytter bedst muligt. En anden årsag er, at vi i tidens løb har overtaget 9 private bedemandsforretninger, der naturligvis tog sig af jordbegravelser og lige så naturligt er det, at vi fortsætter hermed.

Vi mener, at det i et samfund som det danske er hensigtsmæssigt, at der findes en organisation som vor af en vis størrelsesorden, og med tilknytning til en almennyttig virksomhed som Dansk Ligbrændingsforening.

Vi driver denne virksomhed fra 29 kontorer og forretningssteder over det meste af landet. På baggrund af den landsomfattende virksomhed besluttede vi i 1975 at optage binavnet Begravelsesforretningen DANMARK:

Begravelsesvirksomhedens omsætning andrager i øjeblikket ca. 22 mill. kr. om året. Foreningen beskæftiger incl. deltidsansatte ca. 75 medarbejdere, hvoraf de fleste virker inden for begravelsesområdet. Begravelsesforretningen DANMARK er den største af sin art i Skandinavien.

Formand for foreningens hovedbestyrelse har siden 1972 været professor, dr. med. Ole Secher. Før 1972 var provst N. J. Rald formand i 10 år til sin død den 4. maj 1972. Endelig skal jeg nævne professor, dr. med. Knud Secher - Ole Sechers far - der var formand fra 1928 - 1956 dvs. i 28 år. Under professor Knud Sechers ledelse blev ligbrændingsbevægelsen genstand for en rivende udvikling, som ikke mindst skyldtes hans indsats. Provst Ralds indsats lå især på det internationale plan, og han var præsident for International Cremation Federation 1960-66 og derefter vicepræsident.

Foreningens nuværende formand, professor Ole Secher, overtog formandsskabet, da ændringen af foreningens struktur blev vedtaget - et arbejde, som vi står midt i. Bisættelsesvirksomheden har i disse år første prioritet.

Naturligvis vil vi fortsat agitere for ligbrænding eller kremation, som er en mere international betegnelse. Denne agitation hører imidlertid op, når vi i vor bisættelses- og begravelsesvirksomhed skal hjælpe en familie. På dette tidspunkt er det afdødes ønske, eller hvis et sådant ikke foreligger, familiens ønske eller ønsker, der skal imødekommes. Det er absolut en regel i vor organisation, at vi skal forholde os neutrale. Dette er bl.a. nedfældet i vore vedtægter, hvor der står, at foreningen er neutral i politisk og religiøs henseende.

Efterhånden som vi får etableret en bisættelsesorganisation af en passende størrelse og med en rimelig spredning ud over landet, håber vi, at vi får såvel de økonomiske som organisatoriske kræfter til at optage andre funktioner til gavn for vore medlemmer og forbrugere iøvrigt.

Med hensyn til vore samarbejdspartnere dvs. hospitals- og plejehjems personale og

den funktion, som varetages af de fleste tilstedeværende nemlig kirkegårds- og krematoriepersonale tilstræber vi et godt samarbejde til gavn for vore klienter og naturligvis også for at lette vore medarbejdere i deres daglige arbejde.

Som det er Dem bekendt har vore brødre i Sverrige nemlig Svenska Eldebegängelsesförening igennem en årrække udført et beundringsværdigt arbejde indenfor sit virkeområde og herunder kremations- og kirkegårdsforhold. Denne indsats består af afholdelse af konferencer, kurser og studierejser samt udgivelsen af bladet IGNIS.

Hvad disse aktiviteter angår kan Dansk Ligbrændingsforening jo ikke siges at være særlig aktiv eller rettere sagt må vi erkende, at vi er inaktive. Desværre kan vi ikke i disse år rumme dette inden for vor organisation og heller ikke inden for de økonomiske rammer som i øjeblikket er til stede. I denne forbindelse må jeg måske orientere om, at den svenske forening i nogen grad betragtes som en slags brancheforening med den virkning, at svenske kommuner og kirkegårdsforvaltninger betaler et årligt kontingent til Svenska Eldbegängelsesföreningen.

Nu tror jeg ikke at vi kan nå hertil i Danmark, hvor man generelt sagt aldrig har formået at få det samarbejde eller den dialog mellem offentlig virksomhed og private institutioner og virksomheder som tilfældet er i Sverige. Vi håber, at vi på et eller andet tidspunkt kan optage nogle af de aktiviteter, som den svenske forening står for. Foreløbig må vi imidlertid nøjes med at være mellemed mellem svenskerne og danske kirkegårds- og krematorieforvaltninger.

Vi føler, at vi har et rimeligt godt samarbejde med krematorie- og kirkegårdsforvaltningerne ikke mindst i København og nogle af denne bys omegnskommuner. Ind imellem må vi imidlertid nok konstatere at samarbejdet ude omkring i landet måske kunne være bedre.

Hvad der her er sagt kan også omfatte landets præster. Vi skal først og fremmest varetage forbrugernes dvs. de efterladtes interesser, og derfor kan det komme til kritik fra vor side, men den forståelse som i det store og hele kommer til udtryk fra vore samarbejdspartnere skulle give de bedste muligheder for en gensidig frugtbar koordination af de samfundsopgaver, som vi skal varetage.

Hvad jeg sluttelig har sagt må ikke betragtes som et ønske om at være uvenlig overfor mine tilhørere, men som en mild provokation for at få en debat igang. Herefter er jeg klar til at modtage spørgsmål, som jeg håber, jeg kan besvare. Jeg er også lydhør overfor kritik, hvis sådan skulle forekomme.

En skovkirkegård - vokser op på heden.

Kirkegårdsleder Niels Rysholt, Herning.

Vort samfund er i dag stadig præget af vore traditioner, omend mange traditioner er i stærk opløsning, vel især i takt med den stærke udvikling, vi har været vidne til gennem de seneste år. Men på dette punkt, som på så mange andre områder, er kirkegården og dens publikum også anderledes, forstået således, at her står vi overfor et område, hvor man ikke kommer ud for den store revolution, fra den ene dag til den anden og endelig er det også et område, hvor vor forjagede tid ikke helt bestemmer udviklingstakten. Det tjener næppe heller noget formål, vi forsøger at forsere tempoet i den retning, ikke alt nyt er lige vellykket. Derfor er det godt, at vore kirkegårdstraditioner videreføres, og udviklingen ligesom kan modnes i takt hermed, hvorved vor ældgamle kirkegårdskultur på den baggrund bliver mere en del af os selv og vor daglige tilværelse, som herved også vil fæstne og afspejle sig ud i fremtiden, måske til glæde for vore efterkommere.

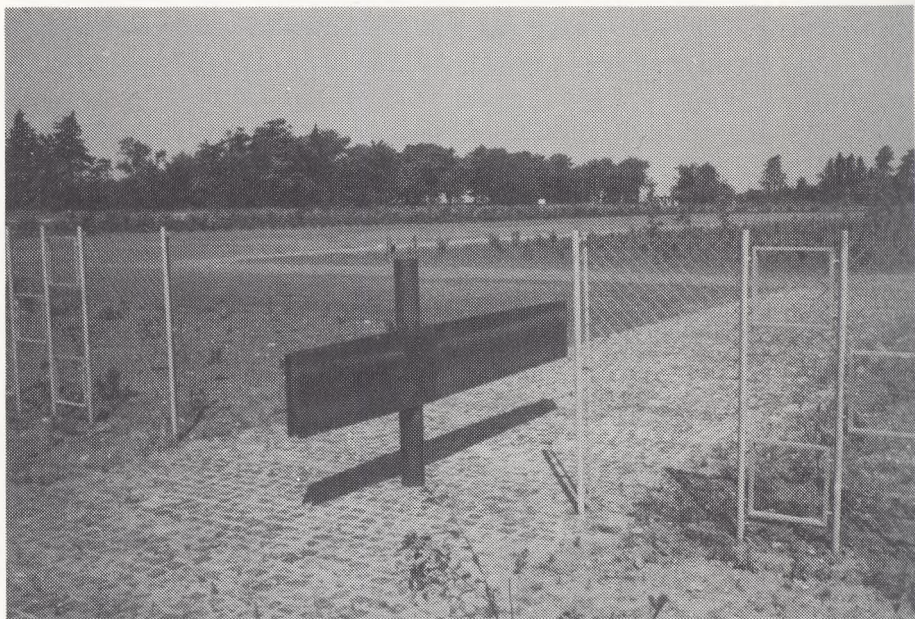
Det er derfor også let at tilslutte sig disse mennesker, som i dag og tidligere har slået til lyd for, at udviklingen af store centralkirkegårde må bremses. Lad os beholde de gamle kirkegårde, selv om de mange steder efterhånden er beliggende i bykernen, og i takt med byudviklingen bør der så i de nye boligkvarterer anlægges nye kirkegårde i størrelse svarende til den befolkningmængde, der er beregnet til området, herved skabes der mulighed for stadig at bevare begrebet sognekirkegårde, hvilket igen er med til at styrke fællesskabsfølelsen, som mange i vor fortravlede tid forgæves søger efter ikke mindst den opvoksende ungdom.

Netop her kunne man passende tage udgangspunkt i en beretning om en sådan nyetableret kirkegård.

Herning Nordre Kirkegård er placeret i et nyt opvoksende boligkvarter med mellemliggende og tilstødende grønne områder.

Den 14. juni 1969 blev der foretaget indvielse af det 6 hektar store anlæg som kirkegården udgør. Der er foretaget tilplantning i lighed med de øvrige tilgrænsede arealer, såvel bolig- som friområder, således at kirkegårdsanlægget er en del af beplantningshelheden.

Men derudover adskiller anlægget sig også temmelig væsentlig i sin tilplantningsform og anlægsform iøvrigt og vel specielt i forhold til vore mere traditionelt anlagte kirkegårde.

Nordre Kirkegård, Herning som nyanlagt 1969 (Foto: S. Løvstad)

Et udsnit af skovbeplantningen før indvielsen 1969 (Foto: S. Løvstad)

Kirkegårdsarealet er opdelt i to områder, således at man har et frilagt bælte udlagt med græs, her indenfor er det øvrige areal tilplantet som et skovområde, gennemskåret af nogle enkelte hovedgange.

Disse to områder ibrugtages til gravpladser, uden nogen synlig form for afmærkning og individuel plantning. Placering af monumenter er servitutbestemt, såfremt man ønsker et sådant opstillet. I græsområdet: liggesteren, i skovområdet: opretstående monumenter. Græsområdet bliver benyttet som fællesplæne for såvel urner som for ukendt kistebegravelse, iøvrigt kan der i samme græsareal erhverves gravpladser til benyttelse som almindeligt familiegravsted til urne- og kistenedsættelser, uden nogen form for adskillelse i græsområdet, som i helhed udgør en stor udstrakt plæne.

I skovområdet sker der en udtynding i massebeplantningen i takt med ibrugtagningen af gravstederne, hvorefter der foretages genplantning af fritstående *Quercus robur* (alm. eg), ligesom der bliver bundplanter med *Vinca minor* (vintergrønt). Ej heller her er der nogen form for afmærkning til nabograv, ligeledes heller intet egentligt gangsystem. De fritstående træer og deres nøgne stammer med de opretstående gravmonumenter i tæt tilgroet bunddække vil med tiden skabe karakter af et skovområde, uden dog hermed at sammenligne skoven med de svenske natur-skovkirkegårde.

Ideen med et sådant begravnings-anlæg er meget smukt og tillidsvækkende. Men til trods herfor, er der, ihvertfald her i landsdelen et meget stort og udbredt behov for

Fra Skovafdelingen 1978 (Foto: N. Rysholt)

Fra Skovafdelingen 1978 (Foto: N. Rysholt)

det traditionelle gravsted, hvilket afstedkommer, at den gamle traditionelle kirkegård er kommet i pladsnød, hvilket igen bevirker, at den form for begravelse kræver endnu en udvidelse, da det er nødvendigt, at valgmulighederne for de forskellige gravstedsanlæg er til stede.

Af hvilken grund man viger tilbage for lige straks at acceptere den nye form for kirkegård og begravelsesplads, skal ikke her gøres rede for, man kan blot konstatere, at vi befinder os på et område, hvortil traditionen uvægerlig er stærkt knyttet endnu.

Og dette er et fakta, man ved udvidelse eller nyanlæg af kirkegårde er nød til at tage med i sine betragtninger, idet man ikke kan regne med, at en egn og en bys befolkning lige på en gang er indstillet på, at gå fra en begravelsesform og over til et helt nyt og utraditionelt gravstedsanlæg.

At der åbner sig perspektiver i et sådan, lad os bare kalde det kollektivt kirkegårdsanlæg, med hensyn til den fremtidige om sig gribende mekaniserede drift og vedligeholdelse, herom ingen tvivl. Ligeledes står det også klart, at tendensen med hensyn til den personlige pasning af slægtninge og forfædres grave er i stærkt aftagende og efterhånden vil være et fortidslevn. Tiden og folks indstilling til dette ændres, og i takt hermed skal kirkegården selvfølgelig forsøge at indpasse sig, således at man kan imødekomme folks ønsker, i den udstrækning som det måtte være nødvendigt og som udviklingen af sig selv afstedkommer.

Indenfor området kirkegårde er og bør der altid være plads, tid og råd til, at der i videst muligt udstrækning tages hensyn til det æstetiske og kulturelle og ikke blot

Skovplantningen 1978 (Foto: S. Løvstad)

Gravsteder i skovområdet 1978 (Foto: S. Løvstad)

Gravsteder med godt bunddække i skovområdet
1978 (Foto: N. Rysholt).

Kapellet, Nordre Kirkegård, Herning 1978
(Foto: N. Rysholt)

det mest rationelle ved såvel anlæg som fremtidig pasning og pleje. På dette punkt er det vigtigt, at kirkegårdens ledelse, som råder over den faglige viden, i tide gør sine synspunkter gældende over for menighedsrådene og andre myndigheder i kirkegårdsanliggende. Ligeledes, at man i meget vid udstrækning sørger for, at pårørende og publikum får de fornødne oplysninger og vejledninger, således at man også af disse veje kan være medvirkende til, at vore kirkegårde er og vil vedblive også fremover at være steder, hvor man kan søge og finde historie om svundne tiders sæder og skikke.

Træpleje

Direktør, cand. hort. Niels Hvass, Ballerup.

Gamle træer på kirkegårde.

Fra landskabsarkitektstudiet husker jeg min professors forelæsning om kirkegården som den grønne oase i byen og som den smukkeste menneskeskabte del af vort landskab.

Sandheden i udsagnet får jeg bekræftet hver dag, når jeg kører forbi københavnske kirkegårde eller er på konsulentrejse rundt i landet.

Byens parker og gadetræer er meget vigtige faktorer i byens miljø. Det gælder først og fremmest deres kontrastvirkning mod beton og asfalt, men også den fysiske rolle som luftfilter for byens støv og os, er af stor betydning.

Træerne er bærerne af det udendørs miljø, og på trods af denne kendsgerning har det været meget småt med bevillinger til deres vedligeholdelse. Mange mennesker har den indstilling, at træer er noget der kommer af sig selv, og som kan klare sig selv. Dette er generelt en sandhed, hvor træerne selv vokser frem i en natur i sund balance, men ikke for et bytræ eller et kirkegårdstræ, der ustandselig udsættes for ændringer i livsvilkårene og behandles eller mishandles af mennesker.

Her er nogle eksempler fra kirkegårdene:

Anlægning af stier eller parkeringspladser over rodzonerne af træer.

Nedgravning af elektriske kabler - telefon, vand og kloak - gennem rodzonerne.

Sænkning af grundvandstanden.

Brug af tømmer salt for at lette glatførebekæmpelsen.

Brug af ukrudtsmidler på stier over rodzoner.

Overgravning af rødder ved begravelser (hyppig infektionsårsag).

Påkørsler.

Dårlig beskæring.

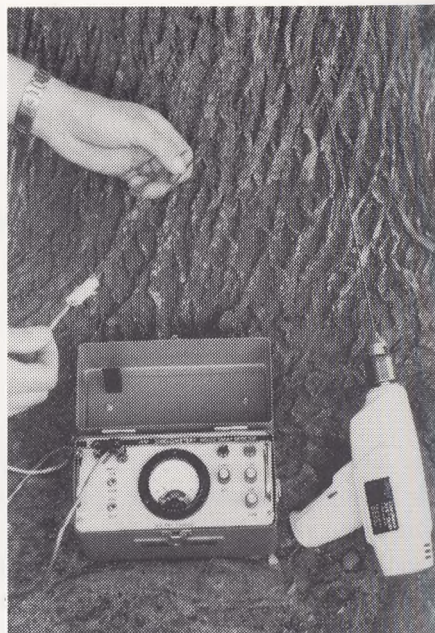
Komprimering af jord i rodzonen, fordi transportmidler er blevet væsentligt tungere gennem de sidste 50 år.

Dertil kommer naturens skiftende og ofte hårde levevilkår. F.eks. har vi haft tørke i 2 år i træk (1975 og 76) og ikke fået en dråbe regn i april og maj i år.

Der findes ingen kirkegårdstræer, der ikke har et eller flere menneskeskabte problemer at leve med.

Ændring af de fysiske vækstvilkår er en af de værste fjender for kirkegårdens og byens træer.
(Foto: Sitas)

Instrument til træundersøgelse. Med el-boremaskine bores et hul ind til 30 cm dybde kun 2,4 mm i diameter. En sonde skydes ind i hullet, og et elektrisk kredsløb sluttes. Forskellen mellem sundt og sygt registreres på et ohmmeter.
(Foto: Sitas)

Det er begrundelsen for, at betydningsfulde træer skal vedligeholdes rigtigt. Enhver af de nævnte forhold sænker træets naturlige sårhelingsevne. Dette har betydning, når en gren dør ved almindelig udkonkurrering i kronen, når en gren afskæres forkert, eller når stamme og rødder såres. Hvis mennesket ikke hjælper her og lemper på de skader, det selv har forvoldt, opstår der svampe- eller bakterieinfektioner, og træets livslængde reduceres væsentligt.

Samtidig med at livslængden afkortes, bliver træet ofte farligt, idet døde eller døende grene lettere brækker af.

Det er vigtigt, at man beskytter træerne mod forkerte anlæg og undgår beskadigelser.

Det er vigtigt at forstå, at kirkegårdstræer ikke blot er noget, der klarer sig selv.

Træpleje.

En kirkegårdsleder kender de fleste symptomer på, at et træ mangler pleje eller er så ringe, at det bør fældes.

Tyndt løv. Tidligt løvfald. Døde grene i kronen. Sår og huller på stammer og rodhalse. Svampe på stammer eller på jorden over rødderne.

En kirkegård bør have et register, hvor betydningsfulde længe levende træer er opført. Træets sundhedstilstand på observationstidspunktet bør noteres. Ligeledes bør det fremgå, hvilken pleje der evt. er ydet. Observationer bør foretages hvert 5. år. Dette vil lette arbejdet med vedligeholdelse af gamle træer for kommende kirkegårdsledere.

For at stille en rigtig diagnose kan det være nødvendigt at tilkalde træeksperter for at få konstateret træets styrke og for at bedømme dets bevaringsværdighed.

I træplejen kan man tale om standardbehandling, som er ens for alle ældre træer.

I SITAS bruger vi denne opstilling:

Ved standardbehandling forstås:

Døde, døende og krydsende grene bortskæres.

Grenender bortskæres.

Sår renskæres så vidt muligt til lodret oval form.

Huller renses for råddent ved, og - afhængig af det enkelte hulls størrelse og form - kan hullet forblive åbent og vandafvisende, eller det kan plomberes.

Sår males med svampedræbende sårmaaling.

Ved korrekt grenafskæring forstås afskæring i flere tempi med underskæring.

Der må ikke efterlades grenstubbe.

Ved sårpleje er det vigtigt, at såret formes ovalt, også selv om man bortskærer levende bark. Det gøres for at fremme sårhelingssevnen og for at give træets egne afværgestoffer mod angreb af svampe og bakterier bedre mulighed for at blive transporteret til såret.

Der sættes ofte spørgsmålstejn ved værdien af sårmaaling. Det er tvivlsomt, om det har nogen indflydelse på det sundt voksende træ, men indtil andet er bevist, formodes det at have en livsforlængende virkning på ældre svækkede træer, hvis naturlige sårhelingssevne er nedsat.

Indlæg af dræn for at aflede vand fra huller bruges sjældent nu, da det har vist sig, at det ofte ødelægger mere, end det gavner.

Plombering eller åbning af huller i træer kan have en gavnlig virkning, især på ældre svækkede træer.

Hvor det drejer sig om livskraftige træer, stiller sagen sig anderledes. Man skal her ikke foretage for store indgreb, da det kan ødelægge træets egen evne til at uskadeliggøre og indkapsle en skade.

Det er ofte svært at bestemme behandlingsmetoden, og en ekspertudtalelse kan blive nødvendig.

Gødning, vanding og udluftning.

Har et træ lidt overlast af en af de før nævnte årsager, kan man i de tilfælde, hvor træet ikke har naturlig tilgang af næring, kompensere for dette ved punkt-gødskning. Man har også mulighed for at trykvande og gøde med flydende gødning. Dette system bruges meget i U.S.A., men er endnu ikke rigtigt kommet frem herhjemme.

Torrild kirke (Århus amt). Gamle aske på kirkegårdsdiget. Træerne er bevaringsværdige i fuld størrelse i ca. 25 år endnu, og har fået standardbehandling. (Foto: Sitas).

Hvis jordoverfladen er dækket af klippet græs, grus eller brosten og derved kun giver rødderne ringe mulighed for tilgang af næring, bør man punktgøde. Det foregår ved, at der bores huller med 3-5 cm. diameter til ca. 40 cm. dybde. Hulafstanden ca. 1 × 1 m. indenfor kronens dryplinie.

Organisk kunstgødning anbefales, men langtidsvirkende uorganisk gødning kan også bruges.

Er jorden over rodsonen belagt med brosten, fliser eller lignende, eller er den hårdt komprimeret, bør man nedbore udluftningselementer, gennem hvilke man udover at kunne sikre et luftskifte om rødderne også kan vande og gøde. Dette system breder sig meget, f.eks. har Amsterdam kommune nedsat over 200.000 elementer om byens gadetræer. Oplysning om teknik ved anbringelsen fås bedst ved forhandlerne.

Det er vigtigt at tænke på røddernes trivsel. Hvis disse ikke trives godt og ikke kan optage vand og næring, er træpleje over jordoverfladen spild af tid og penge.

Når det gamle træ ikke kan mere, bliver det nødvendigt med en tilbageskæring, så man evt. kan få glæde af en smuk stamme eller træruin for en tid endnu.

Man bør helt undgå den ofte anvendte tilbageskæring af alleer (især lindealleer). Foryngende beskæring kaldes den undertiden. Dødelig beskæring er nok nærmere sandheden, fordi træerne ingen chancer har for at overvokse sårene. Der sker en

Solitært lindetræ på Slotsbanken ved Skanderborg kirkegård. Udover standardbehandling har træet fået opsat 3 stabiliseringswires for at sammenhæfte kronens 3 hovedgrene. (Foto: Sitas)

langsom, men sikker udhuling af stammen og en forkortning af træets levetid. En standardpleje, indtil virkelig topform viser sig, er den rigtige behandling.

Vanding på kirkegårdsområder . . .

Konsulent, G. Dener, Kvistgård.

Når man studerer de officielle lister over vandbalancen her i landet - altså forskellen mellem nedbør og fordampning - ser man hurtigt, at der i planternes og græssernes vækstperiode er et betydeligt vand-underskud, som dog er stærkt varieret fra egn til egn.

Målingerne af vandbalancen foretages i øvrigt på specielle apparater, fortrinsvis ved Statens forsøgsstationer rundt om i landet, resultaterne er tilgængelige for alle. Det er endvidere værd at bemærke, at underskudsgennemsnittet i de vigtigste vækstmåneder - det kaldes normalt tørken - siden slutningen af 60'erne er steget helt uhyggeligt, nemlig 2 til 3 gange.

Supplerer man ikke dette underskud op, kan man heller ikke forvente en maksimal og kontinuerlig plantevækst - og skal ret være ret, er vel netop dette det egentlige mål, for alle der har med plantevækster at gøre . . .

Disse forhold har man da også været klar over lige fra de ældste tider, da sammenhængen mellem vand og plantevækst erkendtes. De ældste og enkleste former for vanding, som vi kender til, er etablerede overrislingsanlæg af markafgrøder og vanding med kande af planter i vækstbeholdere. Først langt senere støder vi på vanding med trykvand, der giver mulighed for vanding med slange og dermed vanding af diverse arealer hørende under de såkaldte grønne områder: golfbaner, fodboldbaner, intensive havearealer, parker og kirkegårde.

Det vil sige områder, som vi i dagens Danmark skal værne mest muligt om - måske mere i dag end nogen sinde tidligere . . .

S/48 har gennem mange år været stærkt involveret i anlæg af golfbaner og fodboldbaner efter de mest moderne principper. Det var derfor helt naturligt, at vi for en del år siden vendte blikket mod vandingssiden - ikke vanding med slanger og flytbare, sindrige vandingsmekanismer i bedste Storm-P stil, men vanding med moderne, automatiske vandingsanlæg, krævende minimal arbejdsindsats og ydende den bedste vandfordeling.

Vor søgen resulterede i, at vi fandt frem til markedets største og ældste producent af det mest moderne, el-styrede vandingsanlæg, nemlig Rain Bird der er anerkendt og gennemprøvet i mange, mange lande verden over. Siden har vi etableret dette

Lys og temperatur
Fordampning og nedbør

Uge 20
15.-21. maj

Nedbør, fordampning, sol	
Målt af Statens Forsogsvirksomhed:	Nedbør mm
Silstrup	1,0
Tylstrup	7,4
Horum	2,8
Gens. for Nordjylland	3,7
Odum	1,3
Ijerringbro	0,0
Skanderborg	1,2
Grenå	2,3
Gens. for Østjylland	1,2
Viborg	7,2
Stadsgård	1,6
Grindsted	1,0
Bording	3,0
Aagaard Brakker	1,9
Aakvej	3,0
Lundgård	2,7
Gens. for Midtjylland	2,9
Borris	1,9
Stannug	3,5
Gens. for Vestjylland	2,7
Højer	6,2
St. Jyvedvad	5,8
Romhave	2,0
Gens. for Sønderjylland	5,0
Blangstedgård	0,0
Aarslev	1,4
Svendborg	0,3
Gens. for Fyn	0,6
Tystofte	0,2
Svinninge	0,5
Riså	0,8
Højhøkkedgård	1,3
Roskilde	0,4
Gens. for Sjælland	0,6
Abed. Lølland	1,7
Næsgård, Falster	1,9
Aakrøby, Bornholm	3,3
Gens. for hele landet	2,4

Temperatur, olieforbrug	
Målt af Meteorologisk Institut, København:	Solskinstimer
Solskinstimer	4612
Nedbør	0,2 mm
Temperatur, maksimum	20,1 °C
Temperatur, minimum	4,3 °C
Temperatur, gennemsnit	10,9 °C
Normaltemperatur	12,3 °C
Graddage tal for ugen	43
Olieforbrug	1,48 l gasolie pr. m ²
	1,33 kg svar olie pr. m ²
Globalstråling	
målt af Hydroteknisk Laboratorium, K.V.L., Tåstrup.	Joule pr. cm ²
1978	1977
15. maj	2375 2762
16. maj	2477 2869
17. maj	2096 2432
18. maj	1938 2876
19. maj	1537 2881
20. maj	2433 2347
21. maj	2347 2062
Ugesum	15203 19029
Ugesum som gennemsnit af 1966-77 (incl.): 13.372	
Temperaturen i den registrerede uge lå en smule under normalen. Med hensyn til indstrålingen er billedet vendt i forhold til sidste uge. Indstrålingen var nemlig betydeligt under 1977-værdierne. Men sammenligner vi med gennemsnittet for denne uge i 1966-1977 har indstrålingen dog været et par tusinde joule højere pr. cm ² .	

Lys og temperatur
Fordampning og nedbør

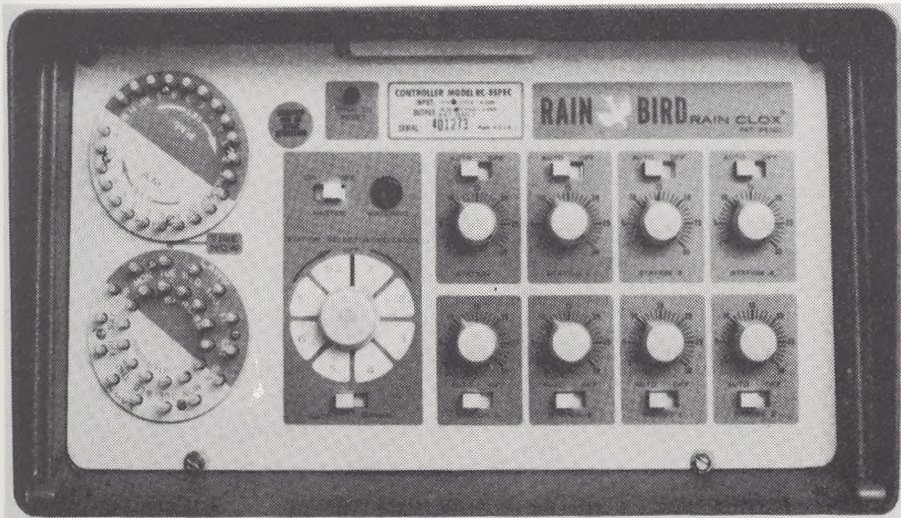
Uge 21
22.-28. maj

Nedbør, fordampning, sol	
Målt af Statens Forsogsvirksomhed:	Nedbør mm
Silstrup	8,0
Tylstrup	0,5
Horum	10,8
Gens. for Nordjylland	9,8
Odum	13,0
Ijerringbro	19,0
Skanderborg	8,6
Grenå	3,4
Gens. for Østjylland	11,0
Viborg	19,5
Stadsgård	11,4
Grindsted	6,3
Bording	13,6
Aagaard Brakker	14,6
Aakvej	11,4
Lundgård	11,4
Gens. for Midtjylland	12,6
Borris	6,2
Stannug	6,1
Gens. for Vestjylland	6,2
Højer	5,8
St. Jyvedvad	13,3
Romhave	5,8
Gens. for Sønderjylland	8,3
Blangstedgård	5,9
Aarslev	5,7
Svendborg	0,1
Gens. for Fyn	3,9
Tystofte	2,6
Svinninge	3,0
Riså	8,7
Højhøkkedgård	6,9
Roskilde	6,7
Gens. for Sjælland	6,3
Abed. Lølland	1,2
Næsgård, Falster	0,8
Aakrøby, Bornholm	5,1
Gens. for hele landet	8,2

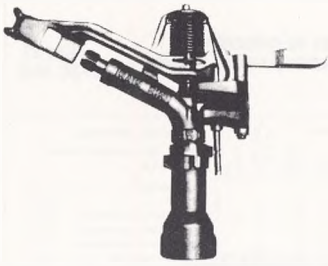
Temperatur, olieforbrug	
Målt af Meteorologisk Institut, København:	Solskinstimer
Solskinstimer	66
Nedbør	9,6 mm
Temperatur, maksimum	22,8 °C
Temperatur, minimum	8,5 °C
Temperatur, gennemsnit	15,3 °C
Normaltemperatur	13,0 °C
Graddage tal for ugen	13
Olieforbrug	0,45 l gasolie pr. m ²
	0,40 kg svar olie pr. m ²
Globalstråling	
målt af Hydroteknisk Laboratorium, K.V.L., Tåstrup.	Joule pr. cm ²
1978	1977
22. maj	2411 2619
23. maj	762 2987
24. maj	2738 2927
25. maj	2881 2987
26. maj	2941 3007
27. maj	2901 2974
28. maj	2994 3050
Ugesum	17628 20551
Ugesum som gennemsnit af 1966-77 (incl.): 13.222	
Også i denne uge lå temperaturen et par grader over normalen. Og vi fik regn, selv om det ikke var nok til generelt set at betyde et overskud i vandbalancen. Indstrålingen lå nogle tusinde joule pr. cm ² lavere end i for. Sammenligner vi med gennemsnittet af ugesummen for denne uge i 1966-77, har indstrålingen dog været betydeligt højere.	

To ugers beretninger fra 1978 om lys og temperatur, fordampning og nedbør fra Gartner Tidende.

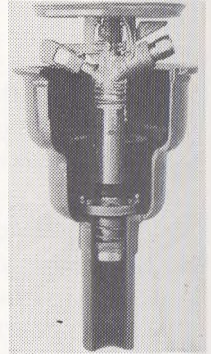
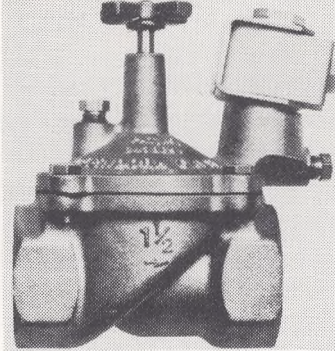
automatiske vandingsanlæg på utallige golfbaner og fodboldbaner rundt om i Europa, i parker, i botaniske haver og på kirkegårde.

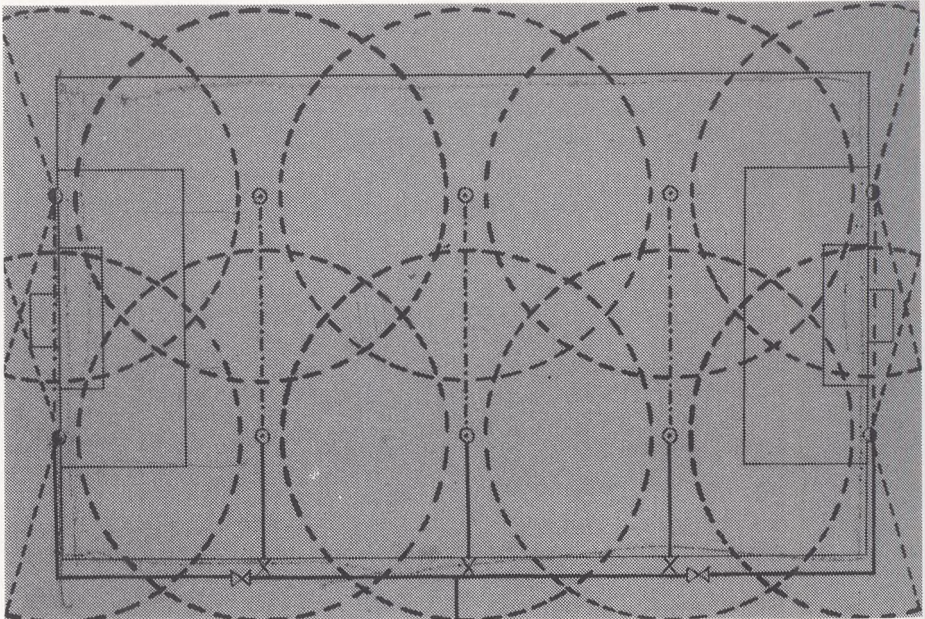
Styreskab til styring af 8 vandingsgrupper. Foto: S/48)

Udvalg af spredere: øverst t. venstre: Rain Bird 65 - en seriesektorspreder, som med et enkelt greb kan ændres til cirkelspreder. Øverst t. højre: Rain Bird 808 W, cirkelspreder beregnet til store områder, udstyret med en 5/8" dyse har den en spredradius på 34 m ved 6 atm. vandtryk. Nederst t. venstre: El-styret magnetventil. Den automatiske styring af sprederne kræver el-styrede ventiler, styret fra automatikskabet. Effekten er 2 W og spændingen kun 24 V - der er således ingen risiko for stød. Ventilen er forsynet med spindel for manuel betjening f.eks. ved gødskning. Nederst t. højre en pop-up sprinkler, fås i mange variationer med cirkel eller sektorspredning fra 7,5 til 35 m til brug for store grønne områder.

(Foto: S/48)

Spredernes placering for at give ensartet vanding.

Automatisk vanding på kirkegårde i dag - en helt naturlig ting . . .

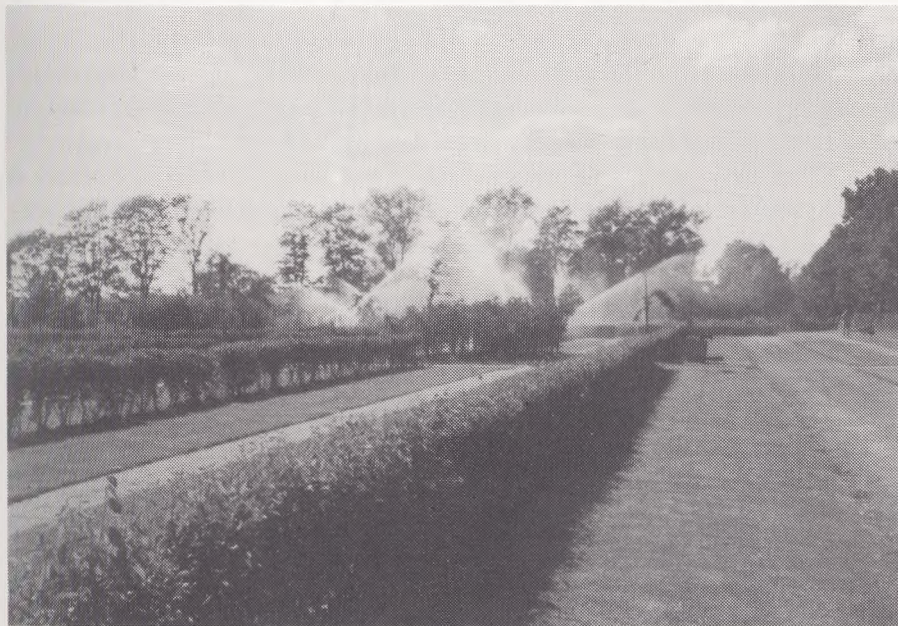
Med den høje vedligeholdelsesstandard der kræves på vore kirkegårde, er vanding een af de faktorer, som man vanskeligt, for ikke at sige slet ikke, kommer uden om. Det automatiske arbejdsbesparende vandingsanlæg er derfor af stor interesse just her.

Det automatiske, el-styrede vandingsanlæg består - kort fortalt - af dels underjordiske pop-up-sprinklere og dels sprinklere anbragt på standere varierende i højde efter beplantningen. De er inddelt i grupper som vander gruppevis, programmeret og styret fra et centralt anbragt styreskab. Sprinklerne er dels cirkelsprinklere, der vandrer i fuld-cirkler, dels sektorsprinklere, der vandrer i del-cirkler fra 20° til 340°, alt efter behov. Sprinklerne forsynes med dyser af forskellige dimensioner efter vandtryk og ønsket nedbør - naturligvis afhængig af tilgængelig vandmængde.

Som nævnt, programmeres vandingen i et såkaldt styreskab. Det vil sige, *at eneste manuelle arbejde er denne programmering samt den årlige tømning og påfyldning af anlægget.*

Tømning sker i øvrigt ved hjælp af komprimeret luft. Alt i alt kun ganske få timers arbejde målt på årsbasis - næppe værd at tale om.

De mange sparede arbejdstimer er naturligvis en stor, økonomisk fordel - *men større endnu er, at vanding foretages om natten! Heri ligger en kolossal*

Vanding i en afdeling. (Foto: G. Dener)

●	47 SAM ROTOR	----	63 PVC NT 6
○	41 SAM ROTOR	----	75 PVC NT 6
⊕	15111A POP-A-WAY	————	75 PVC NT 10
----	32 PVC NT 6	⚡	ELVENTIL
— · — ·	50 PVC NT 6		

Vandingsprojekt til Slotskirkegården i Jönköping (Foto: S/48)

Vanding med spredeere, der er hævet op til hækkens højde. (Foto: G. Dener).

vandbesparende, idet fordampningen er betydelig mindre i nattetimerne end i dagtimerne, nemlig 4 til 6% mod 20 til 25% om dagen.

Natvanding betyder også, at vanding foretages på et tidspunkt, hvor den ikke generer hverken publikum eller arbejdet på kirkegården, samt på et tidspunkt hvor væksterne tåler vanding bedst - vanding i solskin eller lige før er ikke af det gode. Her skal ydermere bemærkes, at automatisk vanding - når anlægget er dimensioneret og programmeret rigtigt - giver en jævn og ligelig fordeling af vandet, således at vandet ikke falder »pjaskende«, så jorden søler alt til, men som en fin regn. Vandet trænger umiddelbart ned i jorden uden at fremkalde jordskader. Alt i alt giver den automatiske vanding således langt bedre vækstbetingelser - og dermed langt smukkere planter.

Brugere af det automatiske vandingsanlæg har i øvrigt konstateret langt færre angreb af lus og larver og andre ødelæggende skadedyr.

For de kirkegårde der er tilsluttet offentligt vandværk - og det er vel langt de fleste - betyder natvandingen også, at vandforbruget tages på et tidspunkt, hvor belastningen af vandværket er ganske minimal. Og det har vandværket intet imod . . . Det automatiske vandingsanlæg aflaster altså personalet, så dette kan ofre arbejdstiden på opgaver, som ellers ville blive udsat - ikke mindst under tørkeperioder. Opgaver der oftest er af langt større interesse at beskæftige sig med fremfor at slæbe rundt med vandslanger eller tunge vandkander. Det er den menneskelige side af sagen.

En ting som ikke må glemmes er, at dette automatiske vandingsanlæg uden besvær

Spredere anbringes enten hævet op i højde med beplantningen (Foto: G. Dener)

- eller nedsænket i terrænet, pop-up-sprinklere. (Foto: G. Dener)

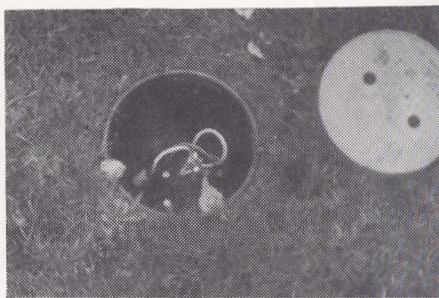
kan sættes til at vande manuelt, altså uden om det lagte program og uden at genere dette. Det har stor betydning, når arealerne gødes, idet man da kan lade vandingsanlægget vande gruppevis i takt med udlægningen af gødningerne.

Det automatiske vandingsanlæg er således - anvendt rigtigt - både vandbesparende og arbejdsbesparende, og det giver samtidig med sin perfekte vandfordeling, langt bedre udnyttelse af såvel vand som gødning og dermed planter i maksimal og kontinuerlig vækst - lige netop det, der var målet. Alt sammen forhold som nok er værd at overveje nøje, når anlægsudgifterne skal bedømmes . . .

Det automatiske vandingsanlæg kræver imidlertid - for at give det fulde udbytte - en vel gennemtænkt projektering og planlægning tilpasset ikke alene det aktuelle områdes form, klima og vækstlag, men også planternes vækstkrav.

Pop-up-sprinkler i sammenklappet stand (Foto: Axel Andersen)

Magnetventil med aftaget dæksel, elledningen kommer fra styreskabet. (Foto: Axel Andersen begge fra Halmstad Vestre Kirkegård 1978).

Landslaget for kirkegårdskultur. Landsmøde 1978.

Af kirkegårdsinspektør Arne Falmer-Nielsen, København

Jeg havde fornøjelsen at deltage i Landslagets møde som repræsentant for Foreningen for kirkegårdskultur i Danmark.

Mødet blev afholdt i dagene den 19 - 21. juni og mødestedet var i år Buskerud Folkehøjskole i nærheden af Kongsberg.

Lad det være sagt straks, at man fik en meget hjertelig og venlig modtagelse af de norske deltagere.

Foruden repræsentanter fra de danske foreninger var der også deltagere fra Sverige og Finland.

Folkehøjskolen er beliggende i et meget smukt »norsk landskab«, og selv om der var langt til spiritusforsyningerne opvejede den kulturelle og harmoniske ånd, der beherskede selskabet, så langt dette.

Programmet var lagt meget fast og blev overholdt punktligt og målbevist.

Det gennemgående emne for årsmødet i 1978 gik med foredrag og diskussion om de norske kirkegårdes ledelse og administration.

Foredragene, der holdt sig til temaet kirkegårdsadministration, havde som indledere kirkeverge Edm. Karde, Narvik, byrådschef Ole H. Fisknes, Oslo, biskop Georg Hille, Hamar.

Foredragene var meget sagligt tilrettelagt, og ved den påfølgende diskussion kom mange saglige indlæg.

Landslaget for kirkegårdskultur havde nedsat et udvalg, der den 11. maj 1977 havde sendt en udredning og forslag til det kgl. kirke - og undervisningsdepartement. Udvalgets opgave havde været:

1. At registrere hvordan administration driftsforholdene er rundt om i landet.
2. Udvalget skal bringe på det rene, hvordan kirkegårde skal administreres og drives i forhold til gældende lovgivning.
3. Udvalget skal pege på de ændringer, som eventuelt kan tænkes på baggrund af de foreliggende oplysninger.

Ved en spørgeundersøgelse til landets menighedsråd indsamlede man et materiale vedrørende kirkegårdens administration og driftsforhold. Den centrale leder for de fleste kirkegårde er kirkevergen, der vælges for valgperioden, ofte ansættes han i

Kongsbergs nye krematorie på Grumsrud (Foto: A. Falmer-Nielsen 1978)

deltidsstilling eller i kombination med en anden kirkelig eller kommunal stilling. Den valgte kirkeverge får normalt ingen fast løn, men et mindre årligt honorar til

Kongsbergs nye skovkirkegård på Grumsrud (Foto: A. Falmer-Nielsen 1978)

dækning for løbende udgifter. Det er kun i de større byer med kommunal forvaltning, man ansætter lønnede kirkeverger i heldagsstillinger og ofte kombineret sammen med kommunalgartner eller andre stillinger.

Disse personer er de eneste, som har fået undervisning i planlægning, anlæg og vedligeholdelse af kirkegårde.

Det påhviler menighedsrådet at ansætte en graver, der kan have flere kirkegårde under sig, eller han kan ansættes på deltidsarbejde.

En del gravere i deltidsstillinger har extrafortjeneste ved salg af gravsten og vedligeholdelse af gravsteder, hvilket udvalget finder uheldigt.

Udvalgets forslag til ændringer i de bestående forhold går blandt andet ind for at: Der oprettes stilling som kirkegårdskonsulent i hvert bispedømme.

Der oprettes fællesråd i alle kommuner med mere end et menighedsråd.

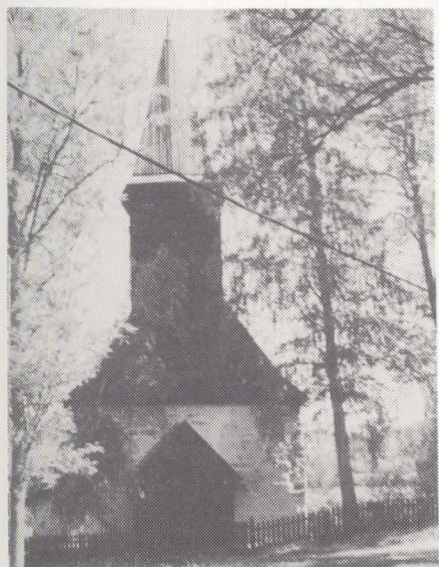
Der oprettes stillinger som kirkeverge, kommunalt eller interkommunalt, i fuld stilling eller deltidsstilling afhængig af de stedlige forhold, således at der findes lønnede kirkeverger i alle kommuner.

Ved ansættelse af graver skal stillingen eventuelt kombineres med anden kirkelig eller kommunal stilling, og lønnen fastsættes efter offentligt regulativ.

Som man kan se, har man i Norge de samme problemer med kirkegårdenes daglige ledelse og administration, som man også kender ved vores hjemlige kyster.

På grund af stedets isolerede beliggenhed var der om aftenen god samling på deltagerne, hvilke gav rig anledning til megen hyggesnak ved kaffebordet.

Hvad der stadig for mig vil stå som en fantastisk oplevelse, var en aftenvandring til aftensang i Fiskum gamle kirke. Man vandrede i flok og følge ad de grønne stier

Fiskum gamle kirke.

(Foto: A. Falmer-Nielsen 1978)

Fiskum gamle kirkegård.

(Foto: A. Falmer-Nielsen 1978)

Gammelt dansk støbejernsmonument ved Fiskum gamle kirke (Foto: A. Falmer-Nielsen 1978)

gennem blomsterdækkede enge, medens den lyse nordiske midsommeraften og fuldmånen konkurrerede om belysningen, for tilsidst at slutte ved denne gamle kirke omkranset af en græsklædt kirkegård skrånende ned mod en sølvglitrende sø. Landsmødet sluttede med besigtigelse af Kongsbergs nye kirkegård og krematorie og selvfølgelig besøg i sølvgruberne og Christian d. IV.s kirke i Kongsberg. Såvel i minerne som på byens gamle kirkegård havde man rig lejlighed til at foretage et historisk tilbageblik til danskertiden i Norge, idet man pietetsfuldt havde bevaret gravstenene over danske slægter.

Foreningen for kirkegårdskultur årsmøde 1978

Af overgartner, hortonom Axel Andersen

Årsmødet 1978 afholdtes i Helsingør den 29. og 30. maj.

Generalforsamlingen indledtes med at vælge Holger Pedersen, Næstved til dirigent, Formanden, pastor Povl Götke-Hansen indledte med at byde velkommen til mange trofaste ansigter og glædede sig over det gode vejr. Omtalte herefter foreningens smertensbarn årsskriftet, der i år bliver trykt i Fåborg, det skulle være et fordelagtigt sted. Formanden er indtrådt i redaktionsudvalget i stedet for pastor Fabricius, og måtte indrømme at det havde været meget vanskeligere end han troede. Et nyt redaktionsudvalg er nu valgt og vi håber at få næste årsskrift ud ved årsskiftet. Opfordrede til at fremsætte ønsker om emner, som ønskes behandlet. I bestyrelsen har det været diskuteret om eventuelt at lade foreningen indkorporere i en eller anden miljøforening, for om mulig at få mere slagkraft, men man blev enige om at det at drive kirkegård er så specielt, så det kræver sin specialforening. Sekretariatet har fået mange henvendelser om hjælp på forskellig måde, det er en glæde, at foreningen kan give denne service. Der har i bestyrelsen været tale om at supplere bestyrelsen med et par eksperter, museumsinspektør Erik Skov og billedhugger Erik Heide. Vi har fået tilskud fra Kirkeministeriet og landbrugs-lotteriet. Medlemskartoteket skal forbedres, således at adresser lettere kan skrives ud, for at lette udsendelser til medlemmerne. Der er kommet indbydelse fra Norge, Landslaget for kirkegårdskultur har indbudt til at deltage i deres årsmøde.

Regnskab fremlagdes af Morten Falmer-Nielsen. Der er ikke opkrævet kontingent i regnskabsåret, da der ikke er udsendt årsskrift. Det er blevet drøftet at springe over og så samtidig omlægge regnskabsåret, så det følger kalenderåret, kontingent-opkrævningen, der kommer sammen med årsskriftet, vil blive for 1978. Udgifterne har også været beskedne, og følgelig er der en stor beholdning. Der stilles heller ikke forslag om kontingentforhøjelse. Det er første gang i mange år, at vi har så rimelig en kassebeholdning.

Kirkegårdsinspektør Ørsted bemærkede, at renteindtægten syntes beskeden i forhold til den store beholdning. Det skyldes anbringelsen på girokonto og anfordringskonto; det havde også chokeret kasserer ved regnskabsafslutningen. Redaktøren fortalte om det kommende årsskrifts indhold.

Der var ikke indkommet forslag.

Bestyrelsesudvalg: To af de på valg værende bestyrelsesmedlemmer ønskede ikke genvalg, og da bestyrelsen som nævnt i formandens beretning ønskede at supplere sig skulle der ikke vælges nogen i stedet, der mangler iøvrigt også et politisk medlem. Genvalgt blev landsbygraver Knud Norlyk og kirkegårdsinspektør Mogens Stalschmidt og Morten Falmer-Nielsen. Ligeledes blev revisorerne kirkegårdsinspektør Henrik Clausen og stenhuggermester Helge Olsen, samt revisorsuppleant kirkegårdsinspektør Hans Jensen genvalgt.

Næste årsmøde. Formanden foreslog Fyns stift, og man vedtog at holde årsmøde den 11.-12. juni på Ærø.

Under eventuelt blev der spurgt om forlagets stilling. M. Falmer-Hansen oplyste, at kirkegårdsinspektør V. Rud Nielsen, Horsens havde tilbudt at føre forlaget videre i foreningens navn, men for egen regning, da vi havde svært ved at bestride den opgave. Formanden supplerede oplysningerne og sendte en prøve af den nye udgave af forlagets Begravelsesbrev rundt. Det blev anbefalet bestyrelsen at arbejde på at finde et politisk medlem til bestyrelsen.

Til slut takkede formanden dirigenten, samt de to afgående bestyrelsesmedlemmer, Birgitte Falmer-Nielsen og Falck Pedersen for deres arbejde.

Snapshot fra Helsingør kirkegård.

Foto: Axel Andersen 1978.

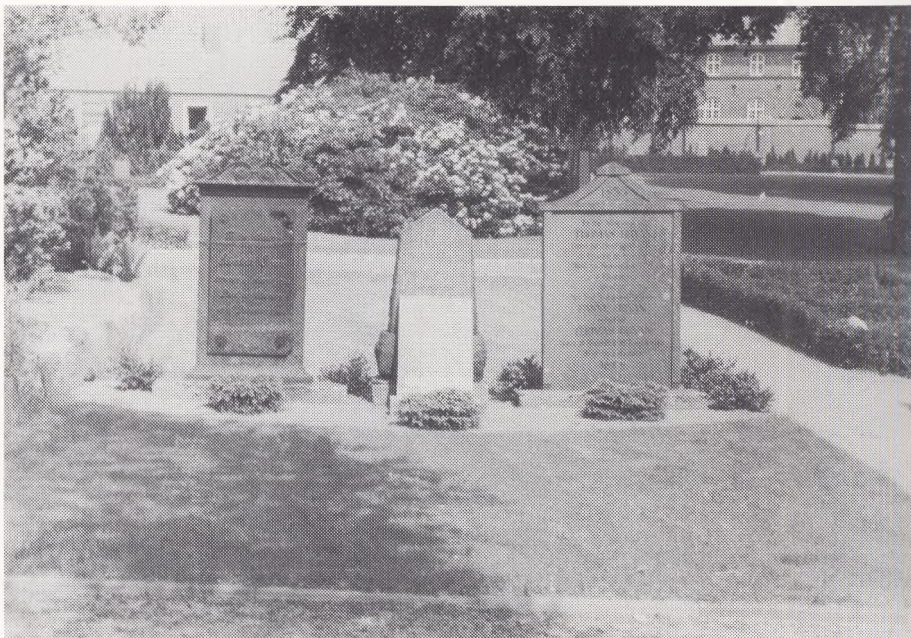
Helsingør kirkegård er så gammel at den nævnes under Chr. IV. Den ældste del er udlagt i græs, men enkelte gravsteder og monumenter er bevaret.

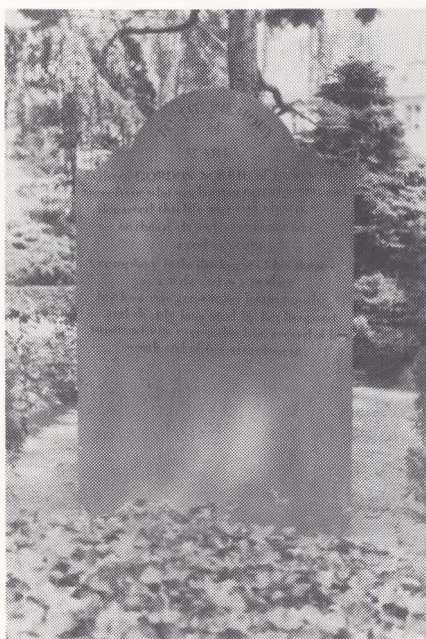
Kirkegården omgives af en rødstensmur, der for få år siden er rykket ind på kirkegården for at give plads for gadeudvidelse. Mange smukke monumenter, som her af sandsten, finder en god baggrund mod muren.

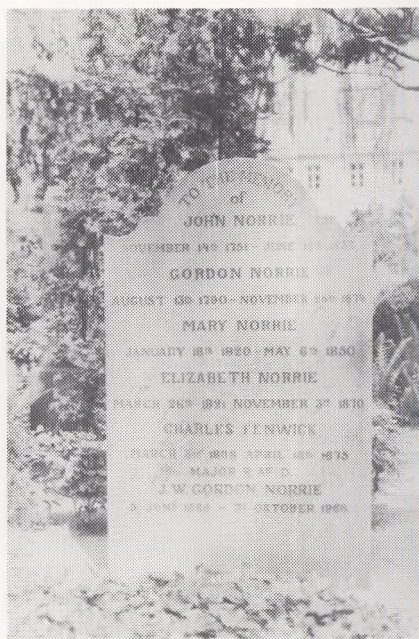
Kapellet. Helsingør fik krematorium i 1935, som også er i komplekset, men et nyt krematorium er under opførelse til højre for optagelsesstedet.

Som minder om Helsingørs fortid som Øresundstoldens by har kirkegården gravsteder for udlændinge bosat i staden. Her Bryans gravsted.

En tavle på slægten Norrie's gravsted over Gordon Norrie's hustru.

En anden tavle fra Norrie's gravsted.

Der er betydelige højdeforskelle inden for kirkegårdsområdet. Fra den højeste del, er der storslået udsigt over Helsingør og Øresund. Her ses over mod de franske soldatergrave.

Monument af billedhuggeren Rudolph Tegner over sin moder (1899). Findes også i marmor på Glyptoteket som »Kvinden, der forsvinder i klippen«.

Sandstensmonument med indlagt marmor.

På hjemrejse fra tysk fangenskab under verdenskrigen 1914-18, blev mange franske soldater syge af spansk syge, de blev indlagt på lazaret i Horserødlejren, men blev begravet i Helsingør.

Klokkestabel.

Bagsiden af H. E. Freund's monument over Kronborg kommandant (forsiden se side 4).

Ligbrænding ved nordens krematorier.

By	Taget i brug	Ligbrændingspct.				
		1973	1974	1975	1976	1977
Danmark						
København, Bispebjerg	1893	5.437	5.345	5.299	5.491	5.254
København, Sundby	1931	1.742	1.748	1.744	1.848	1.711
Århus	1923	1.302	1.491	1.416	1.541	1.490
Slagelse	1926	401	426	514	559	556
Rønne	1928	143	185	154	190	211
Frederiksberg	1929	2.767	2.749	2.827	2.827	2.758
Nykøbing F.	1931	455	480	464	512	539
Ålborg	1931	837	950	951	1.019	1.035
Svendborg	1932	625	644	711	805	795
Kolding	1933	434	500	552	608	447
Næstved	1933	485	540	527	624	657
Holbæk	1934	304	336	457	445	451
Odense	1934	1.173	1.264	1.264	1.495	1.414
Struer	1935	147	141	175	214	147
Helsingør	1935	355	369	414	472	405
Gentofte	1936	1.068	1.062	1.116	1.208	1.112
Esbjerg	1939	267	301	334	369	328
Horsens	1939	367	378	439	503	475
Nakskov	1941	197	212	228	250	214
Silkeborg	1945	207	227	248	320	264
Hjørring	1951	223	267	238	282	310
Åbenrå	1952	288	343	381	433	425
Randers	1954	676	655	755	851	836
Køge	1954	400	443	418	516	504
Glostrup	1960	343	481	486	648	618
Roskilde	1961	464	471	589	648	648
Gladsaxe	1964	369	430	466	496	410
Viborg	1965	155	202	199	242	216
Lyngby	1967	385	388	467	520	489
Hillerød	1967	392	455	454	539	537
Vejle	1967	264	280	296	345	412
Ballerup	1968	119	138	155	254	231
Danmark i alt		22.813	23.921	24.738	27.074	25.977
Antal krematorier		32	32	32	32	32
Norge						
Bergen	1907	1.200	1.169	1.253		1.301
Oslo, Vestre	1909	2.405	2.173	1.924		2.550
Oslo, Østre	1961	2.086	2.256	2.580		2.143
Trondheim	1919	420	383	413		448
Trondheim, Lade	1962	286	312	292		286
Drammen	1927	614	648	632		647
Arendal	1929	75	63	62		90
Skien	1936	100	103	106		97
Kristianssand	1938	71	68	76		106
Moss	1938	213	296	276		283

By	Taget i brug	Ligbrændingspct.				
		1973	1974	1975	1976	1977
Norge fortsat						
Hamar	1938	382	449	446		419
Tønsberg	1939	210	265	270		254
Stamsund	1939	16	7	15		5
Horten	1940	186	155	128		132
Stavanger	1941	269	236	229		277
Rjukan	1954	44	44	41		44
Larvik	1956	163	185	164		190
Ålesund	1956	77	74	73		67
Halden	1957	48	61	69		78
Tromsø	1957	43	28	56		50
Narvik	1958	48	39	45		50
Lillestrøm	1958	175	194	211		192
Odda	1958	20	35	29		29
Sandefjord	1960	122	137	121		138
Asker	1961	113	123	125		167
Sarpsborg	1961	146	155	152		138
Borge	1964	29	24	24		15
Frederiksdal	1965	95	116	109		123
Askim	1965	35	31	42		103
Bærum	1966	323	369	413		365
Orkanger	1967	16	26	26		33
Haugesund	1967	54	39	43		47
Verdal	1969	10	9	10		19
Ringerike	1971	100	155	157		161
Ullensaker	1972	33	18	38		34
Kongsberg	1973	26	44	39		69
Kongsvinger	1973	25	31	40		33
Harstad	1973	7	21	18		19
Norge i alt		10.435	10.669	10.980		11.423
Antal krematorier		40	40	40		40
Finland						
Helsingfors	1926	1.771	1.914	1.526	1.870	1.766
Karis	1964	36	53	54	52	54
Esbo	1964	117	109	183	161	160
Malm	1966	498	624	1.011	840	901
Tammerfors	1967	330	372	378	440	523
Åbo	1967	204	247	270	284	349
Lathis	1969	63	65	127	139	160
Tavastahus	1971	32	32	52	45	58
Kotka	1973	24	44	55	66	86
Uleåborg	1973	15	45	48	42	57
Vasa	1973	7	69	66	82	97
Hyvinge	1974		26	40	37	61
Finland i alt		3.097	3.600	3.810	4.058	4.272
Antal krematorier		10	11	11	11	11

By	Taget i brug						Ligbræn- dingspct.	
		1973	1974	1975	1976	1977	1977	
Island								
Reykavik	1948	70	87	76	72	116		
Sverige								
Alingsås	1966	105	143	136	145	150	38,0	
Arvika	1973	103	113	96	130	140	35,3	
Arvesta	1961	195	206	212	297	236	24,6	
Bollnäs	1960	451	466	455	547	580	36,5	
Borlänge	1955	327	347	361	390	448	70,5	
Borås	1944	583	689	627	744	722	69,0	
Enköping	1970	250	231	216	222	202	61,3	
Eskilstuna	1934	674	657	683	779	755	71,0	
Eslöv	1975			52	120	139	48,6	
Fagersta	1936	191	192	204	230	200	77,4	
Falun	1938	660	701	707	633	621	86,2	
Filipstad	1963	231	234	236	228	258	67,9	
Gävle	1960	706	721	702	793	803	74,0	
Göteborg: Kviberg	1890							
Västa	1966	2.882	3.205	3.304	3.742	3.597	63,5	
Halmstad	1941	516	563	542	630	623	78,5	
Huddinge	1961	264	331	329	363	373	80,2	
Huskvarna	1958	74	82	71	94	96	78,4	
Helsingborg	1928	974	985	1.069	1.050	1.098	50,9	
Höganäs	1957	141	137	162	155	191	85,6	
Jönköping	1958	205	233	225	249	405	40,2	
Kalmar	1935	402	383	416	411	426	80,9	
Karlshamn	1937	128	123	156	129	150	48,6	
Karlskoga	1946	172	353	318	354	330	71,2	
Karlstad	1938	727	796	799	832	875	76,1	
Katrineholm	1940	211	260	247	254	284	56,3	
Kiruna	1944	124	142	109	119	149	63,4	
Kramfors	1935	263	287	303	471	400	66,2	
Kristianstad	1942	394	395	438	506	510	67,4	
Kristinehamn	1956	369	201	234	231	254	78,3	
Landskrona	1961	330	365	422	414	408	80,3	
Lindköping	1939	231	235	406	491	587	46,3	
Lidköping	1936	627	659	652	839	762	64,1	
Ludvika	1958	418	440	450	429	464	78,7	
Luleå	1930	243	266	232	298	239	50,4	
Lund	1960	702	822	778	780	765	74,4	
Malmö: Östra	1932	1.640	1.648	1.662	1.752	1.657	) 83,0	
Malmö: Limhamn	1964	589	611	627	755	748		
Mora	1954	154	164	182	181	206	63,1	
Motala	1956	303	274	329	248	328	56,8	
Nacka	1970	135	208	274	240	242	83,5	
Norrköping	1938	956	989	987	1.042	1.033	64,6	
Nyköping	1967	172	234	234	264	265	48,5	
Nynäshamn	1965	74	76	132	145	152	81,8	
Nässjö	1962	122	125	129	172	152	39,7	
Oskarshamn	1963	252	245	280	286	286	53,4	

By	Taget i brug						Ligbrændingspct.	
		1973	1974	1975	1976	1977	1977	
Ronneby	1967	257	243	283	301	334	47,0	
Sandviken	1935	391	361	359	406	519	95,4	
Skellefteå	1961	85	68	61	93	109	20,0	
Skövde	1962	443	523	375	351	187	44,9	
Sollentuna	1969	682	634	845	973	1.167	65,9	
Stockholm: Norra	1887	2.155	156	1.436	1.409	1.356		
Stockholm: Skogs	1931	4.685	5.146	4.822	4.907	4.737	) 82,6	
Stockholm: Racksta	1964	2.360	3.723	2.977	2.997	2.812		
Sundsvall	1932	388	413	431	307	337	59,5	
Södertälje	1963	333	358	441	447	449	61,0	
Trelleborg	1937	299	327	363	405	358	81,7	
Trollhättan	1956	420	406	397	427	438	76,1	
Umeå	1952	142	133	137	150	128	27,9	
Uppsala	1965	772	799	840	842	988	48,0	
Varberg	1969	184	179	224	240	280	60,8	
Vetlanda	1936	63	68	54	61	61	33,1	
Visby	1967	135	109	144	145	168	59,0	
Vänersborg	1931	341	329	417	485	564	78,1	
Värnamo	1958	95	81	91	108	127	19,0	
Västerås	1953	1.274	1.207	1.277	1.212	1.273	77,8	
Växjö	1943	190	172	196	193	211	38,4	
Ystad	1956	416	446	480	531	514	83,8	
Ängelholm	1956	350	340	477	413	411	73,2	
Örebro	1922	817	836	853	957	1.001	60,9	
Östersund	1952	344	390	376	415	451	65,5	
Sverige i alt		36.395	37.984	39.541	41.896	42.305	48,0	
Antal krematorier		70	70	71	71	71		

Klip fra aviser.

Udvidelser:

Ryvangen er blevet udvidet, indvies af kulturminister Niels Matthiasen den 4. maj, (27/4 1977).

Ruds-Vedby kirkegård udvides med urnehave og ca. 180 gravsteder, ventes indviet i efteråret, (26/7 1977).

Mariager kirkegård udvides og der skal bl.a. laves en urnehave.

Plan: landskabsarkitekt V. Rud. Nielsen, (19/10 1977).

Uldum kirkegård. På den nye kirkegård skal anlægges en urnehave, (11/3 1978).

Seem. Ved kirkegården skal anlægges en parkeringsplads, (21/6 1978).

Bygninger:

Skivholme, der er blevet udstedt byggetilladelse til nyt kapel, (25/3 1977).

Ry. Kontor- og personalebygning skal opføres. Arkitekt L. Foldager Andersen, (26/7 1977).

Sæby. Nyt kapel er opført. Byggeudgift 137.000 kr., (22/7 1978).

Sønderborg, Sct. Marie kirke. En bygning med lokaler for personalet skal bygges, arkitekt Henning Larsen, licitationstilbud 550.000 kr., (12/8 1978).

Resolutioner

Bemærk: Kirkeministeriet har ved redaktionens slutning endnu ikke udgivet resolutioner fra 1. jan. 1970 til 31. december 1972; men de vil blive aftrykt i »Vore Kirkegårde« i en senere årgang.

Kirkeministeriets skrivelse af 4. juni 1969

(til stiftsøvrighederne) *angående menighedsrådenes indstilling om klassificering af kirkefunktionærstillinger efter det folketinget forelagte lovforslag.*

I de af tjenestemandskommissionen af 1965 afgivne betænkninger er det fastslået, at folkekirkens tjenestemænd i forbindelse med tjenstemandsreformen inddrages under lovgivningen for statens tjenestemænd. Overensstemmende hermed udfærdigede lovforslag er forelagt folketinget. Vedtagelse af disse lovforslag vil bl.a. medføre, at tjenstemandsansatte kirkefunktionærer skal indplaceres i det i forslag til lov om tjenstemandslønninger m.m. og klassificering af tjenstemandsstillinger i staten, folkeskolen og folkekirken foreslåede lønrammer, jfr. lovforslagets § 25 og nærmere nedenfor.

Klassificering af de enkelte kirkefunktionærstillinger indenfor de foreslåede lønrammer vil først finde sted, efter at ministeriet har modtaget indstilling herom fra vedkommende menighedsråd.

Da det er foreslået, at tjenstemandsreformen skal træde i kraft den 1. juli 1969, skal man udbede sig menighedsrådenes indstilling om klassificering af kirkefunktionærstillingerne så vidt muligt *inden den 15. juli 1969*. Til brug for ministeriet bedes vedlagte spørgeskema samtidig udfyldt af menighedsrådene i 2 eksemplarer og indsendt hertil. Rådene vil eventuelt kunne påtegne skemaet deres indstilling i den dertil indrettede rubrik.

Til vejledning for menighedsrådene bemærkes følgende:

Som grundlag for klassificeringen skal foretages en stillingsbedømmelse. Vejledende i så henseende er generelle faktorer som sognets størrelse, antal præster ved kirken, antallet af kirkelige handlinger, kirkens størrelse m.m. (spørgeskemaets punkt I-V).

Herunder må hensyn tages til den konkrete stillings særlige indhold. I denne forbindelse bemærkes, at det foreslåede lønrammesystem giver mulighed for en noget friere afgrænsning af kirkefunktionærstillingernes indhold end forudsat i det nuværende lønklassesystem.

Yderligere bemærkes, at efter bestemmelsen i § 18 i forslag til lov om tjenestemænd i staten, folkeskolen og folkekirken kan en tjenestemand for varetagelsen af de pligter, der følger af tjenstemandsstillingen, samt for sådanne hverv, der må betragtes som led i tjenstemandsstillingen, kun oppebære lønning og andre ydelser, der er fastsat i overensstemmelse med lovens regler. Denne bestemmelse forudsætter, at pligter og hverv, for hvilke kirkefunktionærer hidtil har modtaget

særskilt vederlag, i videst muligt omfang skal inddrages under tjenestemandsstillingen. Til brug ved afgørelsen heraf vil det være nødvendigt at foretage en gennemgang af samtlige honorarer og vederlag m.m., som de enkelte kirkefunktionærer oppebærer ved siden af tjenestemandslønningen for pligter og hverv, som må betragtes som led i tjenestemandsstillingen, uanset om vederlaget afholdes af kirkens kasse eller af andre midler (spørgeskemaets punkt VIe).

I overensstemmelse med det foran bemærkede må der i hvert enkelt tilfælde foretages en stillingsbeskrivelse (spørgeskemaets punkt VI,f). Denne stillingsbeskrivelse vil normalt kunne ske ved en henvisning til normalregulativet med tilføjende om, på hvilke punkter dette er fraveget eller foreslået fraveget. Som eksempler på et udvidet stillingsindhold kan nævnes administrativt arbejde for menighedsrådet, bistand ved præsternes konfirmandundervisning eller anden virksomhed, udsyngning af lig, hvor der består tradition herfor, samt særlig for organister koncerterende virksomhed i kirken, korledelse m.m.

En ændring af stillingsindholdet vil kunne have betydning for klassificeringen. Bortfald af særlige honorarer kan eventuelt medføre ydelse af kompenserende, personlige tillæg.

For så vidt angår de enkelte kirkefunktionærgrupperes indplacering i det foreslåede lønrammesystem bemærkes følgende:

Kirketjenere i 1. lønningsklasse, vil i almindelighed blive henført til lønramme 3, oprykkende til lønramme 5.

Kirketjenere i 2. lønramme vil sædvanligvis blive indplaceret i lønramme 7.

Under særlige omstændigheder kan kirkebetjente, der i 2 år har oppebåret slutløni lønramme 7, efter kirkeministerens bestemmelse oprykkes til lønramme 8.

Kordegne i 5. lønklasse henføres i almindelighed til lønramme 7-13 og kordegne i 6. klasse til lønramme 9-14-17. I særlige tilfælde vil der være mulighed for klassificering af kordegnstillinger i lønramme 14-17-20.

Højeste klassificering, end hvad der efter foranstående vil være det normale, forudsætter i almindelighed et ændret stillingsindhold.

Man henviser herved til det foran bemærkede.

Organister. De nuværende 3 lønklasser for organister, nemlig præstelønningslovens 4., 7. og 8. lønklasse, er foreslået erstattet af 2 lønrammer. Organister med uddannelse ved musikkonservatorium eller med en tilsvarende uddannelse henføres til lønramme 17-23-29, medens andre organister klassificeres i lønramme 9-14-17.

Ved ledighed i stillingerne som organist kan klassificeringen optages til overvejelse under hensyntagen til de uddannelseskra v, der bør stilles til ansøgeren.

Aflønning af organister indenfor de nævnte lønrammer vil ske med en kvota svarende til stillingens omfang i forhold til, hvad der kan anses for fuldtidsbeskæftigelse. Udover en stillingsbeskrivelse, jfr. foran og spørgeskemaets punkt VI, f. udbeder man sig for disse stillingers vedkommende tillige indstilling om kvotaens fastsættelse i det enkelte tilfælde. Samtidig med denne indstilling udbeder man sig oplysning om det gennemsnitlige ugentlige timetal for tjenesten i organiststillingen fordelt på tjeneste ved gudstjenester og kirkelige handlinger, ved korinstudering og ved anden tjeneste. Endvidere udbedes oplysning om, i hvilket omfang organisten skal være til rådighed for tjeneste ved kirken, herunder i hvilken grad indskrænkning i rådighedstjenesten finder sted som følge af organistens beskæftigelse andetsteds end ved kirken.

Man henleder opmærksomheden på, at menighedsrådene har mulighed for ved

aftale med organisterne at fastsætte et udvidet stillingsindhold f.eks. tillige omfattende koncerterende virksomhed, korledelse, medvirken ved konfirmandundervisning o.a.

Medfører den foreslåede kvote en lavere lønmæssig placering end den nuværende, vil nedgang i lønning for den nuværende stillingsindehaver blive kompenseret af et personligt tillæg.

Kirkegårdsinspektører i den nuværende 10. lønningsklasse er foreslået indplaceret i lønramme 20-24-29.

De øvrige kirkegårdsinspektører henføres til lønramme 20, men kan under særlige omstændigheder senere oprykkes til lønramme 24. Dette vil i almindelighed forudsætte, at kirkegårdsinspektøren har en højere uddannelse (havebrugskandidat), samt at kirkegårdens størrelse og stillingens omfang iøvrigt motiverer dette. *Kirkegårdsassistenter* i nuværende 3. lønningsklasse er foreslået indplaceret i lønramme 9, medens kirkegårdsassistenter i 6. lønningsklasse indplaceres i lønramme 19.

Efter bestemmelsen i § 32 i forslag til lov om folkekirkens lønningsvæsen m.m., der ophæver den nuværende præstelønningslov, og som skal træde i kraft den 1. juli 1969 samtidig med tjenestemandsskiftet, fastsætter kirkeministerens rammerne for kirkebetjeningens ordning samt kirkefunktionærernes aflønningsformer og almindelige ansættelsesvilkår. Bestemmelsen tilsigter tilvejebringelse af ensartethed med hensyn til løn- og ansættelsesvilkår for henholdsvis tjenestemandssatte kirkefunktionærer og kirkefunktionærer, hvis stilling kan sidestilles med en tjenestemandstilling, hvilket sidste i almindelighed vil være tilfældet for kirkefunktionærstillinger i købstæder og i større bymæssige bebyggelser, som hidtil har været aflønnet med honorar eller tjenestemandslignende lønning. Når klassificeringen af tjenestemandssstillingerne har fundet sted, vil retningslinier for aflønningen af sådanne ikke-tjenestemandssatte kirkefunktionærer blive fremsendt. Ændring af et stillingsindhold, som lægges til grund ved klassificeringen, bør ikke for tiden medføre oprettelse af et nyt regulativ, idet der senere vil kunne forventes udarbejdet nye standardregulativer.

Nuværende cirkulærebeskrivelse bedes i 2 eksemplarer tilstillet menighedsrådene ved de kirker, ved hvilke der er ansat kirkefunktionærer, som er tjenestemandssat, eller hvis stilling kan sidestilles med en tilsvarende tjenestemandssstilling. Endvidere bedes skrivelsen omdelt blandt provstiudvalgene.

Kirkeministeriets skrivelse af 9. juni 1969

(til stiftsøvrigheden over Ribe stift) om, *i hvilket omfang det påhviler kirkegårdene at stille gravpladser vederlagsfrit til rådighed ved begravelse af patienter fra et forsorgscenter under Statens Åndssvageforsorg.*

Med henvisning til, at bestyrelsen for Statens Åndssvageforsorg har besluttet at nedlægge de til forsorgens institutioner hørende kirkegårde, således at de patienter, der afgår ved døden under ophold på institutionerne og som tidligere ville være blevet begravet på disses kirkegårde, fremtidig begraves på de lokale kirkegårde, har Ribe kirkegårdsudvalg i et direkte hertil indsendt andragende af 24. februar 1964 forelagt ministeriet spørgsmålet om, i hvilket omfang det påhviler kirkegårdene at stille gravpladser vederlagsfrit til rådighed for begravelse af patienter fra forsorgscentret i Ribe, og i hvilket omfang der skal erlægges betaling for benyttelse af kapel m.v. i forbindelse med begravelse af patienter fra forsorgscentret.

I anledning heraf skal man efter stedfunden forhandling og brevveksling med

socialministeriet meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at det i henhold til bestemmelse i § 25, stk. 1, i bekendtgørelse nr. 455 af 23. september 1947 af lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde påhviler kirkegårdene at stille gravplads til rådighed uden vederlag ved begravelse af patienter fra forsorgscentret i tilfælde, hvor afdøde var tilmeldt folkeregistret i Ribe og det ved forevisning af erklæring fra skifteretten godtgøres, at afdøde var ubemidlet. Under samme betingelser tilkommer der ej heller kirken betaling for benyttelse af kirke eller kapel eller for klokkeringning, herunder godtgørelse for udgifter til honorarer til ringeren og ej heller for ordinær belysning, opvarmning og rengøring af kirke eller kapel. Derimod tilkommer der kirkegårdene betaling for ligbæring og gravkastning, pyntning af kirke eller kapel, særlig belysning eller lignende, ligesom der ifølge bestemmelserne i nævnte lovs § 20, stk. 1, og § 23, stk. 2, tilkommer kirkegårdene betaling, såfremt der ønskes udført plantning på gravstederne eller foretaget vedligeholdelse, der går ud over at holde gravstederne ryddeliggjort for ukrudt og udlagt med grus eller græs.

Endvidere bemærkes, at bestemmelserne om begravelse af ubemidlede gælder, uanset om afdøde var medlem af folkekirken eller ej.

Det tilføjes, at bestyrelsen for Statens Åndssvageforsorg over for socialministeriet har erklæret, at ville stille sig velvillig over for eventuelle ønsker om tilskud til kirkegårde, der som følge af nedlæggelse af forsorgens egne kirkegårde eller som følge af placeringen af en større centralinstitution må anses for at være påført særlige byrder i forbindelse med udlæggelse af gravplads. Nærmere begrundet andragende om ydelse af sådant tilskud må i givet fald indsendes til bestyrelsen.

Justitsministeriets skrivelse af 2. okt. 1969

(til en kommunalbestyrelse) om *at det ikke kan tillades, at det danske flag brændes i forbindelse med kremation.*

I en hertil indsendt skrivelse har De forespurgt, hvorvidt det ville kunne tillades, at det danske flag brændes samtidig med kisten i forbindelse med en kremation.

I den anledning skal man efter brevveksling med kirkeministeriet meddele, at spørgsmålet må besvares benægtende.

Kirkeministeriets skrivelse af 19. nov. 1969

(til stiftsøvrigheden over Roskilde stift) om *et gravsted der ifølge kirkegårdsprotokollen var »købt for stedse«.*

Af det med stiftsøvrighedens erklæring af 29. september 1969 hertil indsendte andragende fra A. sogns menighedsråd fremgår det, at der vedrørende gravsted nr. 334 og 335 på A. kirkegård i kirkegårdsprotokollen er foretaget notering om, at det nævnte gravsted er »købt for stedse«.

Under henvisning hertil har menighedsrådet forespurgt om brugsretten til det pågældende gravsted efter ministeriets formening må anses for at være erhvervet af vedkommende slægt for en periode af ubegrænset varighed.

Det er oplyst, at en efterkommer efter de i gravstedet jordfæstede personer, N. N., København, nu har ønsket at overtage brugsretten til gravstedet, efter at den hidtidige bruger er afgået ved døden, samt at kirkegården på tidspunktet for det omhandlede gravsteds erhvervelse var under bestyrelse af ejeren af A. sogns kirketiende.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at den

daværende kirketiendeejer ikke har været berettiget til uden approbation af de kirkelige myndigheder at overdrage det omhandlede gravsted til en bestemt slægt på ubegrænset tid. Som følge heraf må gravstedet være underkastet de almindelige i vedtægten for A. kirkegård fastsatte bestemmelser om gravsteder, herunder også med hensyn til betaling af vederlag for fornyelse af brugsretten til gravstedet.

Der ses efter det foreliggende ikke at være noget til hinder for, at N. N. som af ham ønsket anses for bruger af det omtalte gravsted med deraf følgende ret til at lade foretage bisættelser i gravstedet i overensstemmelse med kirkegårdsvedtægten bestemmelser, for så vidt og så længe der ikke ved en af provstiuudvalget godkendt reguleringsplan for kirkegården fastsættes begrænsninger i henseende til gravstedets opretholdelse og benyttelse.

Ministeriet for statens lønnings- og pensionsvæsenes bekendtgørelse om *forbehold med hensyn til retten til tjenestemandspension efter § 7, stk. 1, i lov om tjenestemandspension.*

I medfør af § 36, stk. 2, i lov nr. 292 af 18. juni 1969 om tjenestemandspension bestemmes herved efter indhentet udtalelse fra nævnet for helbredsbedømmelser i tjenestemandssager, at tjenestemænd, der forud for lovens ikrafttrædelse den 1. juli 1969 er ansat uden ret til pension af helbredsmæssige grunde, eller for hvem der ved lønudbetaling indtil 1. juli 1969 er foretaget afkortning af forhøjet pensionsbidrag i medfør af § 50, stk. 2, i lønnings- og pensionsloven af 1958, ikke har ret til pension efter § 7, stk. 1, i lov om tjenestemandspension, såfremt afsked finder sted inden 10 år fra tjenstemandsansættelsen som følge af en lidelse, der har givet anledning til ansættelse uden pensionsret eller til afkortning af forhøjet pensionsbidrag.

Kgl. resol. om *omdannelse af embedet som kaldskapellan ved Skt. Mortens kirke i Næstved til et embede som residerende kapellan ved samme kirke fra den dag at regne, da embedet besættes.*

Kirkeministeriets skrivelse af 22. nov. 1969

(til Esbjerg byråd) om *ændret sammensætning af bestyrelsen for begravelsesvæsenet i Esbjerg.*

I skrivelse af 10. oktober 1969 har bestyrelsen for begravelsesvæsenet i Esbjerg ansøgt om ministeriets godkendelse af, at bestyrelsens sammensætning ændres, efter at der i Esbjerg er oprettet 2 yderligere embeder som sognepræst, siden det i 1969 blev bestemt, at begravelsesvæsenet skal ledes af en bestyrelse på 8 medlemmer, bestående af borgmesteren som formand, sognepræsterne ved de daværende 3 kirker i byen og 4 af kommunalbestyrelsen valgte medlemmer.

Ifølge det oplyste har Esbjerg byråd tiltrådt en af kirkegårdsbestyrelsen afgiven indstilling om, at kirkegårdsbestyrelsen udvides med 2 sognepræster, og at § 1 i den ved skrivelse herfra af 30. oktober 1959 stadfæstede vedtægt for kirkegårdene ændres i overensstemmelse hermed.

Under henvisning hertil har kirkegårdsbestyrelsen ansøgt om godkendelse af, at § 1 i vedtægten for kirkegårdene og begravelsesvæsenet i Esbjerg affattes således:

Begravelsesvæsenet i Esbjerg ledes af en bestyrelse på 10 medlemmer, bestående af borgmesteren som formand, de 5 sognepræster og 4 af kommunalbestyrelsen af dennes midte valgte medlemmer.

I anledning heraf skal man efter stedfunden brevveksling med stiftsøvrigheden over Ribe stift meddele, at ministeriet herved bifalder, at sammensætningen af bestyrelsen for kirkegårdene ændres som indstillet, samt at § 1 i vedtægten for kirkegårdene affattes som foran anført.

Såfremt der i forbindelse med sogneudskillelse oprettes nye embeder som sognepræst i Esbjerg, må spørgsmålet om bestyrelsens sammensætning tages op påny.

Når vedtægten er trykt, bedes nogle eksemplarer indsendt til ministeriet.

Kirkeministeriets skrivelse af 26. marts 1974

(til stiftsøvrigheden over Roskilde stift) om, at *et menighedsråd var uberettiget til at vedtage, at gravstedsvedligeholdelseskapitaler ikke indbetales blandt stiftsmidlerne*. 1 kt. j.nr. 5161/0310.

Af den med stiftsøvrighedens erklæring af 1. februar 1974 hertil indsendte sag fremgår det, at A menighedsråd på et møde den 18. december 1972 har vedtaget med virkning af den 1. april 1973 at undlade at foretage indbetaling af gravstedsvedligeholdelseskapitaler blandt stiftsmidlerne og i stedet at indkøbe obligationer for de nævnte kapitaler.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at menighedsrådets vedtagelse om at undlade at indbetale gravstedsvedligeseskapitaler, der erlægges med et beløb een gang for alle, blandt stiftsmidlerne er i strid med bestemmelsen i kongelig anordning af 20. april 1953 om kirkegårde § 23, stk. 2, og den i henhold hertil fastsatte bestemmelse i § 22, stk. 1, i den af stiftsøvrigheden den 17. januar 1973 stadfæstede vedtægt for A kirkegård.

Man skal herefter anmode stiftsøvrigheden om at foranledige, at A menighedsråd - som foreskrevet i de nævnte bestemmelser - foretager indbetaling til stiftsmidlerne af beløb, der måtte være oppebåret i henhold til kirkegårdsvedtægtens § 22, stk. 1. Det tilføjes, at tilladelse til anden anbringelse af gravstedskapitaler som de nævnte kun vil kunne forventes meddelt, når ganske særlige grunde taler derfor.

Kirkeministeriets *cirkulære* af 26. april 1974

om ændring af cirkulære nr. 136 af 20. juni 1973 om graveres ansættelse og aflønning m.v. 2. kt. j.nr. 233/2*).

Efter udsendelse af kirkeministeriets cirkulære af 20. juni 1973 om graveres ansættelse og aflønning m.v. er det fra forskellig side over for ministeriet blevet gjort gældende, at den ved cirkulæret indførte nyordning kan virke uhensigtsmæssig, og at den vil kunne påføre menighedsrådene et ikke ubetydeligt administrativt besvær.

Under hensyn til disse indvendinger fastsætter ministeriet herved, at den ved cirkulæret indførte ordning, som er trådt i kraft 20. juni 1973, ikke kræves gennemført eller opretholdt i tilfælde, hvor menighedsråd og graver er enige om at ønske den hidtidige aflønningsform bibeholdt. Ved ledighed i graverstillingen vil menighedsrådet kunne tage spørgsmålet om graverstillingens aflønning op til fornyet overvejelse.

I tilfælde, hvor graveren ikke lønnes i henhold til det omhandlede cirkulære, bør det tilstræbes, at graveren - hvadenten han er fast lønnet eller helt eller delvis lønnes gennem betaling fra private for vedligeholdelse af gravsteder - opnår en lønning, der ligger på linie med, hvad han ville have opnået, dersom beregningen var sket i henhold til cirkulærets bestemmelser.

Ordningen af graverens lønningsforhold skal i alle tilfælde forelægges provsti-

*) Vore Kirkegårde 1976/77 side 41-47.

udvalget til godkendelse. Graveren kan ved alle forhandlinger lade sig repræsentere af eller give møde sammen med sin faglige organisation.

Kirkeministeriets skrivelse af 29. april 1974

(til stiftsøvrigheden over Fyens stift) om, at der intet er til hinder for, at et kommunalt tilskud til en kirkegårds vedligeholdelse og drift tages i betragtning ved fastsættelse af takster for ikke-folkekirkemedlemmers erhvervelse af gravsteder, samt om valgmenighedsmedlemmers betaling for erhvervelse af gravsteder. 1.kt. j.nr. 51410/0501.

I skrivelse af 22. januar 1974 har stiftsøvrigheden forespurgt, hvorvidt det er foreneligt med den kirkelige lovgivning, at en kommune yder tilskud til en kirkegårds vedligeholdelse og drift med det formål at ligestille folkekirkemedlemmer og personer, der ikke tilhører folkekirken, bl. a. i henseende til betaling for erhvervelse og fornyelse af gravstedsjord.

Endvidere har stiftsøvrigheden forespurgt, hvorvidt valgmenighedsmedlemmer fremdeles skal sidestilles med sognets øvrige til folkekirken hørende beboere i henseende til betaling for erhvervelse og fornyelse af gravstedsjord uanset den ved lov nr. 45 af 20. februar 1969 indførte ordning, hvorefter der ved påligning af landskirkeskat og andre kirkelige afgifter ses bort fra medlemmer af valgmenigheder.

I denne anledning skal man meddele, at der ifølge praksis intet er til hinder for, at en kommune yder årligt tilskud til vedligeholdelse og drift af en kirkegård, og at der ej heller er noget til hinder for, at et sådant tilskud tages i betragtning ved fastsættelsen af den betaling, som personer, der ikke er medlemmer af folkekirken skal erlægge for erhvervelse og fornyelse af gravstedsjord.

Med hensyn til ydelse af kommunale tilskud til kirkegårdes vedligeholdelse og drift henvises iøvrigt til kirkeministeriets skrivelse af 21. marts 1956 til indenrigsministeriet og sammes skrivelse af 28. marts 1956, hvilke skrivelser begge er kommuniseret for stiftsøvrigheden.

Med hensyn til valgmenighedsmedlemmers betaling for erhvervelse og fornyelse af gravstedsjord henvises til ministeriets skrivelse af 28. september 1973*), hvoraf fotokopi vedlægges. Som det fremgår heraf, er den hidtidige ordning, hvorefter valgmenighedsmedlemmer i denne henseende sidestilles med sognets øvrige til folkekirken hørende beboere, opretholdt.

Kirkeministeriets cirkulære af 30. maj 1974

om kontorholdsgodtgørelse til kordegne og kirkegårdsledere, der er ansat som tjenestemænd eller med tjenestemandslignende løn. 2 kt. j. nr. 17432.

Ved den som bilag til nuværende cirkulære optrykte aftale af 24. maj 1974 om kontorholdsgodtgørelse i visse tilfælde til kordegne og kirkegårdsledere er bestemmelsen i folkekirkens lønningslov af 1958, § 56, stk. 1, om kontorholdsgodtgørelse til tjenstemandsansatte kordegne ophævet med virkning fra 1. januar 1974. I tilslutning til de i aftalen indeholdte regler fastsættes følgende:

Det påhviler menighedsrådet at stille et velbeliggende og passende møbleret lokale til rådighed som kontor for kordegnen og at drage omsorg for lokalets renholdelse, belysning og opvarmning.

*) Vore Kirkegårde 1976/77 side 55.

Såfremt der mellem menighedsrådet og kordegnen er enighed derom, kan kontoret indrettes i kordegnens private bolig. Aftale herom kan af menighedsrådet eller kordegnen opsiges med 6 måneders varsel. Tilsvarende varsel skal gives, hvis menighedsrådet eller kordegnen vil bringe en for kordegnen ved aftalens ikrafttræden bestående forpligtelse til at stille kontor til rådighed til ophør (aftalens § 4, stk. 3).

Udgifterne til kontorinventar afholdes af menighedsrådet også i tilfælde, hvor kontoret er indrettet i kordegnens bolig. Inventaret opføres på kirkens inventarfortegnelse. Er der enighed mellem menighedsrådet og kordegnen derom, kan kontorinventaret dog stilles til rådighed af kordegnen imod en godtgørelse (aftalens § 2).

Tilsvarende regler gælder for kontor for kirkegårdsledere, der er forpligtede til at have en offentlig ekspedition af samme omfang som kordegne.

Udgifter til kontormateriel, skrivepapir, blanketter, regnskabsbøger, protokoller, konvolutter og porto m. v. vedrørende kordegnens og kirkegårdslederens tjeneste afholdes af kirkekassen efter regning.

Kordegne og kirkegårdsledere, som stiller kontor til rådighed i deres bolig, er berettigede til en kontorholdsgodtgørelse, der efter forhandling med funktionæren fastsættes af menighedsrådet efter reglerne i aftalens §§ 1-2, således at godtgørelsen dækker funktionærens faktiske udgifter. Om de udgifter, der indgår i godtgørelsens beregning, skal man bemærke følgende:

Renholdelsesudgifter: Under hensyn til lokalets størrelse og indretning samt ekspeditionsantallet fastsættes et antal timer, som årlig må anses for fornødent til lokalets renholdelse, herunder vinduespuddning. Timetallet multipliceres med den på stedet for rengøringsarbejde betalte timeløn. Der tillægges et beløb for rengøringsmidler.

Varmeudgifter: Af de faktiske årlige varmeudgifter - bortset fra udgifter til levering af varmt vand - for hele boligen medregnes i godtgørelsen en til lokalets rumfang eller areal i forhold til hele boligens rumfang eller areal beregnet andel.

Lejeudgift: 1) Er kontoret indrettet i en af funktionæren lejet bolig, medregnes i godtgørelsen en til lokalets areal i forhold til hele boligens etageareal beregnet andel af den gældende husleje.

Er lejen på grund af kontorets tilstedeværelse beregnet efter reglerne for erhvervslejemål, tillægges godtgørelsen forlods et beløb svarende til den forhøjelse af den samlede leje, som er en følge heraf, og den foran angivne forholdsberægning foretages derefter på grundlag af det resterende lejebeløb.

Eksempel:

Boligens samlede årlige leje	6.400 kr.
Vurdering som erhvervslejemål er årsag til en lejeforhøjelse i forhold til tilsvarende beboelseslejligheder på	2.400 kr.
Difference . . .	4.000 kr.
Boligens samlede etageareal	100 m ²
Kontorlokalets areal	20 m ²
I kontorgodtgørelsen indgår herefter:	
Samlet lejeforhøjelse som følge af erhvervslejemålet	2.400 kr.
En forholdsmæssig andel af den øvrige leje, nemlig $20/100 \times 4.000$ kr.	800 kr.
I alt . . .	<u>3.200 kr.</u>

Det samlede beløb nedsættes i forhold til funktionærens private brug af kontoret (aftalens § 1, stk. 3).

2) Er kontoret indrettet i en funktionæren tilhørende ejendom, fastsættes godtgørelsen for lokalet under hensyn til, hvilken leje der kunne opnås ved udlejning til kontorbrug.

Man henleder opmærksomheden på, at kontorholdsgodtgørelser skal nyfastsættes med virkning fra 1. januar 1974. Såfremt godtgørelsen fastsættes til et mindre beløb end det efter denne dato faktisk udbetalte, kan tilbagebetaling ikke kræves, og nyfastsættelsen får i disse tilfælde først virkning fra den 1. i den efter meddelelsen om nyfastsættelsen følgende måned.

Sluttelig understreges, at menighedsrådets beslutninger om leje af kontorlokaler eller om kontorholdsgodtgørelsens fastsættelse eller ændring skal godkendes af provstiudvalget.

Bilag

Aftale af 24. maj 1974 mellem kirkeministeriet, Danmarks Kordegneforening og Foreningen af Danske Kirkegårdsledere CO II sektion om kontorholdsgodtgørelse i visse tilfælde til kordegne og kirkegårdsledere.

I henhold til § 45, stk. 2, i lov om tjenestemænd i staten, folkeskolen og folkekirken indgås følgende aftale:

§ 1. Kordegne, der aflønnes efter tjenestemændenes lønrammesystem, er berettigede til kontorholdsgodtgørelse, såfremt de stiller kontor til rådighed for deres tjeneste i deres private bolig.

Stk. 2. Kontorholdsgodtgørelsen fastsættes af menighedsrådet(ene) til et årligt beløb, der dækker udgifterne ved lokalets opvarmning, belysning og renholdelse samt en forholdsmæssig andel af kordegnens samlede leje for boligen eller, såfremt kontoret er indrettet i en kordegnen tilhørende ejendom, udlejningsværdien for lokalet.

Stk. 3. De i henhold til stk. 2 opgjorte udgifter nedsættes i forhold til kordegnens private brug af kontoret.

§ 2. Såfremt kontorets møblering sker på kordegnens regning, forhøjes godtgørelsen efter § 1 med 200 kr. årlig.

§ 3. Efter tilsvarende regler, som er anført i §§ 1-2, ydes der kontorholdsgodtgørelse til kirkegårdsledere, såfremt de stiller kontor til rådighed i deres private bolig for kirkegården med en tilsvarende offentlig ekspeditionstid, som er fastsat for kordegnkontorer.

§ 4. Godtgørelse efter §§ 1-3 fastsættes med virkning fra 1. januar 1974. Godtgørelsen kan af menighedsrådet eller kordegnen forlanges nyfastsat i forbindelse med et regnskabsårs udløb.

Stk. 2. Bestemmelsen i § 56, stk. 1, i lov nr. 155 af 7. juni 1958 om folkekirkens lønningsvæsen m. v., jfr. lønning- og pensionsministeriets bekendtgørelse nr. 489 af 24. oktober 1969, ophæves fra den 1. januar 1974 at regne.

Stk. 3. Funktionærer, der ved nærværende aftales ikrafttræden havde forpligtelse til at stille kontor til rådighed i deres tjeneste eller senere påtager sig sådan forpligtelse, kan frigøre sig fra denne forpligtelse med 6 måneders varsel. Tilsvarende varsel gives af menighedsrådet, såfremt flytning af kontoret ønskes.

Kirkeministeriets skrivelse af 20. juni 1974

(til stiftsøvrigheden over Fyens stift) om *at der, når der er tillagt en kirkevæрге honorar, ikke kan tillægges ham diæter for deltagelse i synsforretninger over kirke og kirkegård*. 1. kt. j.nr. 4040-3.

I et med stiftsøvrighedens erklæring af 21. maj 1974 hertil indsendt andragende har provst for A provsti N. N. forespurgt, hvorvidt der vil kunne tillægges en kirkevæрге, der ikke er medlem af menighedsrådet diæter, dagpenge eller vederlag i anledning af deltagelse i syn over kirke og kirkegård.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at såfremt der er tillagt en kirkevæрге honorar for hvervet som kirkevæрге, må dette honorar betragtes som vederlag også for deltagelse i synsforretninger, således at der ikke herudover kan udbetales ham diæter. Er der ikke tillagt kirkeværgen honorar for hvervet, har ministeriet intet at indvende imod, at der for deltagelse i synsforretninger udbetales ham et vederlag af samme størrelse som de diæter, der ved disse lejligheder udbetales til menighedsrådsmedlemmer.

Kirkeministeriets skrivelse af 27. juni 1974

(til stiftsøvrigheden over Fyens stift) om, *at kravet om, at samme takstregulativ skal være gældende for samtlige kirkegårde i stiftet, går ud over lovens forudsætninger*. 1. kt. j.nr. 51410/0501.

I et med stiftsøvrighedens erklæring af 8. februar 1974 hertil indsendt andragende har menighedsrådene for A, B, C, D, E og F sogne forespurgt, hvorvidt det er foreneligt med den kirkelige lovgivning, at stiftsøvrigheden i skrivelse af 12. december 1973 har truffet bestemmelse om, at samme takstregulativ skal være gældende for samtlige kirkegårde i stiftet.

I denne anledning skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet må mene, at kravet om, at samme takstregulativ skal være gældende for samtlige kirkegårde i stiftet, går ud over forudsætningerne for bestemmelsen i lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde m. v. § 23, stk. 1, idet den i denne bestemmelse hjemlede ret for kirkebestyrelserne til at fremsætte forslag til kirkegårdsvedtægt og takstregulativ efter ministeriets opfattelse hviler på det synspunkt, at det er overladt til den enkelte kirkebestyrelse - under iagttagelse af lovens regler i øvrigt - at fastlægge princippet for takstberegningen, herunder navnlig, om taksterne skal fastsættes således, at betaling svarer til de faktiske udgifter, jfr. f. eks. herved de af ministeriet tidligere truffne afgørelser vedrørende betalingen for gravkastning samt princippet i lovens § 25, stk. 1. Ministeriet finder det dog af ligningsmæssige grunde naturligt, at takstregulativerne inden for de enkelte fællesligningsområder søges koordineret, således at samme princip i videst muligt omfang lægges til grund for taksternes fastsættelse inden for et ligningsområde.

Da stiftsøvrigheden bl. a. har henvist til ministeriets cirkulære af 20. juni 1973 om graveres ansættelse og aflønning, undlader man ikke at henlede opmærksomheden på ministeriets cirkulære af 26. april 1974 om ændring af det nævnte cirkulære.

Kirkeministeriets skrivelse af 8. juli 1974

(til et menighedsråd) om, *at der ikke med henvisning til en af provstiudvalgets approberet reguleringsplan for en kirkegård kan gøres nogen indskrænkning i gravstedsbrugerens ret til inden for den løbende fredningsperiode at lade ny jordfæstelse foretage i gravstedet*. 1. kt. j. nr. 5151/0109.

I et hertil indsendt andragende har fru N. N. forespurgt, hvorvidt menighedsrådet er berettiget til at fratage hende og hendes børn retten til at blive begravet i et familiegravsted på A kirkegård, i hvilket hendes i 1910 afdøde datter og hendes i 1957 afdøde ægtefælle er begravet. Det er oplyst, at fredningsperioden for kistebegravelser på A kirkegård er 30 år.

Forelagt dette andragende har menighedsrådet i skrivelse af 27. maj 1974 oplyst, at det må bero på en misforståelse fra fru N. N.'s side, at rådet har bestridt hendes ret til selv at blive begravet i det omhandlede gravsted inden for den løbende fredningsperiode, men at menighedsrådet alene har meddelt andragerinden, at der kun vil kunne foretages begravelse af hendes børn i gravstedet under hensyntagen til en i 1968 af provstiudvalget approberet reguleringsplan for kirkegården.

I anledning heraf skal man meddele, at lov om vedligeholdelse af kirker og kirkegårde ikke hjemler et menighedsråd ret til en approberet reguleringsplan for kirkegården at stille særlige vilkår for brugeren af et gravsted, for hvis vedkommende der ikke er hengået den i kirkegårdsvedtægten fastsatte fredningsperiode siden den senest stedfundne begravelse i stedet, medmindre gravstedsbrugeren meddeler samtykke hertil. Uden et sådant samtykke kan der således ikke gøres nogen indskrænkning i gravstedsbrugers ret til inden for den løbende fredningsperiode at lade ny jordfæstelse foretage i gravstedet med den virkning, at en ny fredningsperiode løber fra den seneste jordfæstelse at regne.

I det foreliggende tilfælde har menighedsrådet derfor ikke været berettiget til - mod andragerindens ønske - at bestemme, at der i det omhandlede gravsted kun vil kunne foretages begravelse af hendes børn under hensyntagen til den approberede reguleringsplan for kirkegården - ifølge hvilken der efter det oplyste agtes først en gang hen over en del af gravstedet - sålænge der ikke er hengået en fredningsperiode siden sidste begravelse i gravstedet.

Kirkeministeriets skrivelse af 18. sept. 1974
(til stiftsøvrigheden over Københavns stift) om *beskikkelse af en kirkegårds-konsulent for Københavns stift.**) 1. kt. 5110.

Med henvisning til stiftsøvrighedens skrivelse af 8. marts 1974 skal man herved meddele, at ministeriet d. d. har beskikket landskabsarkitekt Torben Michelsen, Akademihaven, Sorø, til kirkegårds-konsulent for Københavns stift.

Som det fremgår af vedlagte, af ministeriet under 25. juli 1973**) udfærdigede »Instruks for kirkegårds-konsulenter« er det kirkegårds-konsulentens opgave at yde sagkyndig bistand til stiftsøvrigheden og provstiudvalgene ved behandlingen af sager om mindre kirkegårdsudvidelser samt om kirkegårdes indretning, regulering og beplantning m. v. Sådanne sager bør derfor normalt forelægges konsulenten. Dennes erklæring skal derimod ikke indhentes i sager om anlæg af nye kirkegårde eller større udvidelser af bestående kirkegårde, idet sådanne sager efter udsendelsen til ministeriet - som hidtil - vil blive forelagt kunstakademiets udvalg for landskabs- og havekunst til udtalelse.

Kirkegårds-konsulentens erklæringer indgår i sagsbehandlingen på samme måde

*) Ved skrivelse af s.d. beskikkedes landskabsarkitekt Torben Michelsen tillige som kirkegårds-konsulent for Helsingør stift. Endvidere beskikkedes følgende kirkegårds-konsulenter: Landskabsarkitekt P. J. Junggreen Have, Åbenrå (Fyens og Haderslevs stifter), landskabsarkitekt Henning Rasmussen, Allerslev (Roskilde stift) og kirkegårdsinspektør Verner Pilegård, Viborg (Viborg stift).

**) Vore Kirkegårde 1976/77 side 52.

som erklæringer afgivet af andre konsulenter, jfr. side 7-9 i ministeriets skrivelse af 12. august 1970 om decentralisering af dele af ministeriets sagsområde.

Herudover kan konsulenten - om han måtte være villig dertil - give råd og vejledning i kirkegårdsanliggender til menighedsråd, der fremsætter anmodning herom. Man skal anmode stiftsøvrigheden om at gøre stiftets menighedsråd bekendt med denne mulighed for at få bistand fra kirkegårdskonsulenten, idet menighedsrådenes opmærksomhed særligt henledes på betydningen af at søge sagkyndig vejledning i de indledende faser af overvejelser angående iværksættelse af anlægs- og reguleringsarbejder på kirkegårde. De med sådan vejledning forbundne udgifter m. v. til konsulenten vil kunne afholdes af kirkens kasse.

Sager vedrørende kirkegårdes indhegning og indgangspartier samt om opførelse eller ombygning af bygninger på kirkegårde - og normalt kun sådanne - skal fortsat forelægges den kgl. bygningsinspektør til erklæring, ligesom der som hidtil gives nationalmuseet lejlighed til at udtale sig om forslag, som berører gamle stengærder, kirkegårdsporte og indgangspartier samt gamle bygninger på kirkegårde.

Kirkeministeriets skrivelse af 6. okt. 1974

(til Bedemændenes Landsforening) om *at der ikke fremtidigt vil kunne ydes præsterne i København og på Frederiksberg særskilt godtgørelse for befordring i forbindelse med forettelse af bisættelser og begravelser*. 2. kt. j. nr. 173-1.

I skrivelse af 27. september 1974 har landsforeningen udbedt sig oplysning om, hvorvidt der tilkommer præster godtgørelse for befodringsudgifter i forbindelse med medvirken ved begravelser.

I anledning heraf skal man meddele, at der i henhold til aftale af 28. februar 1974 mellem kirkeministeren og Den danske Præsteforening udbetales alle tjenestemandsansatte præster, herunder præster i København og på Frederiksberg, godtgørelse for befordring i tjenstligt øjemed, og at det for denne aftale har været en forudsætning, at den hidtil kendte praksis, hvorefter præster i København og på Frederiksberg har modtaget særskilt godtgørelse - gennem bedemændene - for befordring i forbindelse med forettelse af bisættelser og begravelser, bringes til ophør.

Der tilkommer herefter ikke præster godtgørelse for befordring til begravelser eller bisættelser ud over den godtgørelse, som udbetales dem sammen med deres lønning.

Kirkeministeriets skrivelse af 13. nov. 1974

(til Folketingets kirkeudvalg) *angående graveres lønningsforhold*. 2. kt.j. nr. 233-2.

I skrivelse af 10. oktober 1974 har udvalget anmodet om en fyldig redegørelse om forholdene vedrørende den nuværende graveroverenskomst, herunder overenskomstens forhistorie samt oplysning om den tidligere overenskomst.

I besvarelse heraf skal man meddele følgende:

Forud for tjenestemandsureformen af 1969 var der ikke fastsat almindelige regler - endsige indgået overenskomst - vedrørende løn - og ansættelsesvilkår for landsbygravere. Løn- og ansættelsesvilkår blev aftalt for det enkelte ansættelsesforhold mellem vedkommende menighedsråd og graveren, og vilkårene skulle godkendes af provstiudvalget.

Gennem en lang årrække har ministeriet fra Landsbygraverforeningen for Danmark med mellemrum modtaget henvendelser om bistand til fastsættelse af

fastere regler for aflønningen, idet foreningen henviste til, at den lokale lønfastsættelse førte til betydelige forskelle i vederlæggelsen af landsbygravere med stort set samme arbejde.

Kirkeministeriet har tidligere i cirkulærer udsendt vejledende bestemmelser og henstillet, at bl. a. gravernes lønforhold gjordes til genstand for overvejelse, og at lønningerne eventuelt reguleredes, således at graverne opnåede et passende vederlag for deres arbejde.

Ordnningen ændredes ikke umiddelbart ved tjenstemandsreformen i 1969. I lighed med tilsvarende bestemmelser i tidligere love om folkekirkens lønningsvæsen er det i § 32, stk. 1, i lov af 18. juni 1969 om folkekirkens lønningsvæsen m. m., jfr. nu lovbekendtgørelse nr. 320 af 26 august 1970, bestemt, at rammer for kirkebetjeningens ordning samt for kirkefunktionærernes aflønningsformer og almindelige ansættelsesvilkår fastsættes af kirkeministeren. Inden for disse rammer træffer menighedsrådet i det enkelte tilfælde afgørelse om kirkebetjeningens ordning om løn- og ansættelsesvilkår, jfr. lovbestemmelsens stk. 5.

Tjenstemandsreformen medførte fastlæggelse af rammer for løn- og ansættelsesvilkår for kirkefunktionærgrupper, der kunne sidestilles med de i forvejen tjenstemandsansatte kirkefunktionærer.

Landsbygraverforeningen for Danmark henvendte sig efter tjenstemandsreformen til ministeriet om fastlæggelse af lignende rammer for landsbygraveres løn- og ansættelsesvilkår. Ministeriet modtog endvidere fra Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer og Danmarks Provsteforening henvendelser, der stærkt støttede anmodningen om, at spørgsmålet toges op af ministeriet.

En undersøgelse af forholdene iværksattes herefter af ministeriet i 1971. Det tilvejebragte materiale gav umiddelbart grundlag for at konstatere, at der bestod væsentlige lønuligheder. Endvidere konstateredes, at det var overvejende almindeligt, at graverne aflønnedes dels med en fast løn dels ved, at visse arbejdsnavnlig vedligeholdelse af gravsteder - var givet dem i »privat entreprise«. Endelig måtte man konstatere, at hovedparten af stillingerne ikke giver fuldtidsbeskæftigelse.

Efter en omfattende bearbejdelse af det indkrævede materiale og forhandlinger med Landsbygraverforeningen for Danmark, Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer og Danmarks Provsteforening fastsatte ministeriet ved cirkulære af 20. juni 1973 regler om løn- og ansættelsesvilkår for landsbygravere. Disse regler, der skulle være gennemført i alle ansættelsesforhold senest 1. april 1977, indebar bortfald af muligheden for, at arbejder for kirkegårdene gives graverne i »privat entreprise«. Graverne skulle i alle tilfælde overgå til fast løn, og vederlag, som tilkommer kirkerne for gravstedsvedligeholdelse, skulle indgå i kirkernes kasse. Cirkulæret indeholder retningslinier for fastsættelse dels af gravernes beskæftigelsesgrad, dels - på grundlag heraf - af deres løn.

Nyordningen blev mødt med betydelig modvilje fra adskillige menighedsråd, der frygtede, at nyordningen ville betyde en væsentlig forøgelse af menighedsrådenes administration. Fra en del landsbygraveres side blev der anket over, at nyordningen medførte et for lavt lønniveau.

Kritikken af nyordningen gav ministeriet anledning til - efter fornyede forhandlinger med Landsbygraverforeningen for Danmark, Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer og Danmarks Provsteforening - ved et cirkulære af 26. april 1974 at fratage kravet i cirkulæret af 20. juni 1973 om nyordningens gennemførelse, såfremt der er enighed mellem et menighedsråd og graveren om at foretrække den hidtidige aflønningsform på stedet.

Kirkeministeriets skrivelse af 13. dec. 1974

(til stiftsøvrigheden over Helsingør stift) om, *at en af et menighedsråd vedtaget forhøjelse af de i kirkegårdsvedtægten fastsatte takster vedrørende begravelse ikke kan gøres gældende over for en rekvirent med hensyn til ydelser, der er præsenteret inden takstforhøjelsen er godkendt af stiftsøvrigheden.* 1. kt. j. nr. 5542/0111.

I et med stiftsøvrighedens erklæring af 14. oktober 1974 hertil tilbagefulgt andragende har N. N. under henvisning til, at der er blevet afkrævet ham et beløb af 1.364 kr. 10 øre for hans moder, fru O. O.'s begravelse på A kirkegård i juli 1974, medens vederlaget for en ganske tilsvarende begravelse på samme kirkegård i oktober 1973 - bortset fra et beløb af 60 kr. for rydning af gravstedet i forbindelse med hans moders begravelse - kun udgjorde 853 kr. 30 øre, samt til, at A menighedsråd over for ham har oplyst, at der er foretaget en forhøjelse på 60 pct. af taksterne for betaling vedrørende begravelser på A kirkegård, forespurgt, hvorvidt menighedsrådet har været berettiget til at foretage en sådan forhøjelse af de nævnte takster.

I sin i sagen afgivne erklæring af 7. oktober 1974 har A menighedsråd oplyst, *at graveren ved A kirke har gravning af grave m. m. og ekstra ydelser ved kirkelige handlinger i egen entreprise, men således at han ikke må overskride de herfor i kirkegårdsvedtægten fastsatte takster, at menighedsrådet ved sit møde den 9. maj 1974 vedtog at forhøje de i vedtægten fastsatte grundtakster med 60 pct., og at den foreliggende regning af 26. juli 1974 vedrørende fru O. O.'s begravelse er i overensstemmelse med de af menighedsrådet således godkendte takster.*

Det er endvidere oplyst, at den på mødet den 9. maj 1974 vedtagne ændring af vedtægtens takster ikke har været forelagt stiftsøvrigheden til godkendelse.

I anledning heraf skal man meddele til efterretning og videre bekendtgørelse, at ministeriet med stiftsøvrigheden er enig i, at den af menighedsrådet den 9. maj 1974 truffne beslutning om ændring af taksterne i den pågældende, af stiftsøvrigheden under 18. januar 1973 approberede kirkegårdsvedtægt ved en forhøjelse af grundbeløbet med 60 pct. ikke kan gøres gældende over for en rekvirent med hensyn til ydelser, der er præsteret, forinden takstforhøjelsen er godkendt af stiftsøvrigheden, og at den foreliggende regning af 26. juli 1974 derfor må reduceres i overensstemmelse hermed, eller med 414 kr. 64 øre, hvilket beløb må refunderes klageren. Under forudsætning af, at den omhandlede takstforhøjelse kan godkendes af stiftsøvrigheden, vil ministeriet intet finde at indvende imod, at det nævnte beløb udredes af kirkens kasse, idet man ligeledes med stiftsøvrigheden må være enige i, at menighedsrådet snarest efter beslutningen om takstforhøjelse burde have ansøgt om stiftsøvrighedens godkendelse heraf.

Kirkeministeriets approbation af 18 dec. 1974

på ny *vedtægt for kirkegårdene og begravelsesvæsenet i Gentofte kommune.* 1. kt. j. nr. 5140/0104.

Den fulde tekst kan læses i Love og Ekspeditioner ved kirkelige forhold 1973-74 side 432-437.

Kirkeministeriets cirkulære af 20. dec. 1974

om *løn- og ansættelsesvilkår for kirke- og kirkegårdsfunktionærer.*

Den fulde tekst kan læses i Love og Ekspeditioner vedr. kirkelige forhold 1973-74 side 437-473.